

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG,
M. J. EISEN, O. LOORITS, J. LUIGA, J. MARK,
J. MÄGISTE, E. NURM, A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-ESIMENE AASTAKÄIK
1927

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1927

XXI AASTAKÄIK

№ 1

Ferenc Herczeg ja tema kirjanduslik toodang.

A. 1923, kui F. Herczeg'i 60-a. sünnipäev oli, keeldus ta oma juubelipidustustest. Ja kui läinud aastal tekkis kavatsus tema 40-a. kirjandusliku tegevuse puhul juubelit korraldada, keeldus Herczeg jälle, öeldes, et ta ise ei lähe oma juubelipidule.

See tõsiasi on iseloomustav F. Herczeg'i kui inimese ja kunstniku kohta. „Poeta elegantissimus“ on ta ungari uuemas kirjanduses oma kunsti sisulise täielikkuse, välise ilu ning üleva ilmavaate, idealistliku hingelaadi poolest. Samuti iseloomustab teda kui inimest teatud aristokraatlikkus välises ilmes: maitserikas, valitud elegantsus ja mehelik ausus ning korrektsus igasugustes tingimustes. Nagu oleks tema hüüdsõnaks klassilise luuletaja ilus rida: „Odi profanum vulgus et arceo“, elab ta eraldatuna, ei armasta kunstnikkudele vahel nii kombeks saanud kõmu ega lärmilist reklaami. Ei võta osa poliitiliste erakondade ega kunstiliste rühmade tülidest. H. ei ole sugugi boheemkunstniku tüüp. Elab ja töötab üksinduses, seltskonnaelust aina eraldatud nooblit klubielu või valitud vaimuaristokraatia elu tundes ja tunnustades. Ei ole siis ime, kui Herczeg kannab uuemas ungari kirjanduses mitte ainult oma toodangu suurepärasuselt, vaid ka oma sisemiselt iseloomult klassilist värvingut.

Herczeg on pärit kodanlikust perekonnast. Ungari parlamendis (12. märtsil a. 1918) peetud kõnes nimetab ta ennast avalikult ja kindla veendumusega demokraadiks. Kirjanikuna ja oma isiklikus eluviisis näitab ta aga aristokraatlikku tagasihoidlikkust. Sellega on aga H. omale ungari vaimuelus üldiselt tunnustatud juhtiva seisukoha ja lugupidamise kindlustanud. Ta seisab eraldi ja miski muu ei ole temast kaugem kui kärerikas moodis kunstnik, kes „massi-inimene“ tahab olla. Klassikuid-kirjanikke on

vähe, samuti kui vähe on õigeid aristokraate, tähendab kõige paremaid, selle sõna algupärases tähenduses.

Ferenc Herczeg on üks neist!

* * *

Elukäik. H. on tähtis kirjanikuna, politikategelasena ja teadusemehena. Ta on sündinud endises Lõuna-Ungaris (praegu Lõunaslaavia) Versec'i linnas 22. sept. 1863. Tema esiisad rändasid kolonistidena Sileesiast XVIII sajandil Ungarisse, ja nende nimi oli Herzog. Aja jooksul arenes neist jõukas ja lugupeetud ungari perekond. Kirjaniku isa oli Versec'i linnapea.

Keskkoolehariiduse sai Herczeg Temesvár'is, Szeged'is ning Fehértemplom'is. Budapest'i ülikoolis õpib ta õigusteadust ja on tegev advokaadikandidaadina Budapestis ja Temesváris.

Herczeg'i huvi kirjanduse vastu tuleb esile juba lapsepõlves ja areneb soodsamais tingimustes tema raamatutearmastaja isa rikkas kogus. Alguses katsub kirjutada saksa keeles. Aga ungari ümbrus ja sõprus Versec'i ning Fehértemplom'i garnisonide husariohvitseridega mõjuvad otsustavalt H-i ungarlusse. 1887. a. saadik kirjutab ta ungari keeles novelle ajalehtedes „Pesti Hírlap“ (Pesti Päevaleht) ning „A Hét“ (Nädal). Esimesed katsed olid husarijutustused, milledeks pakkus küllalt ainet mainitud garnisonide ohvitseride juhtumusrikas elu. H. äratas juba nendega teatavat huvi enda vastu.

A. 1887 tekkis tüli H. ja Versec'i garnisoni mõne ohvitseri vahel. Üks H'i vastastest suri ärapeetud kalievõitluses saadud haavadesse ja H. pidi a. 1889 neli kuud Vác'i rüügivanglas istuma. Ta kasutab juhust oma esimese romaani „Fenn es lenn“ (Üleval ja all) kirjutamiseks, milles esineb aga veel saksa Spielhagen'i ja Jókai mõju. Sellest romaanist pidi olenema H'i edaspidine elukäik: kas advokaadikutse ära vahetada kirjanikukarjääriga. Romaan saab auhinna (1890) — ja see on otsustav. A. 1891 kutsub tolaeagse suurema ja tähtsama ungari ajalehe „Budapesti Hírlap'i“ (Budapesti Päevaleht) peatoimetaja Eugen Rákosi H'i alaliseks ilukirjanduslikuks kaastööliseks. Novelliköite „Mutamur'i“ jutustused ning „Gyurkovics'i tsükluse“ katked ilmuvad selles lehes. E. Rákosi tugev individualiteet mõjub H-i arenemisse, eriti tema kirjakeele kujunemisse õnnelikult. Petöfi Selts valib H'i oma liikmeks (1891), hiljemini abiesimeheks (1903) ja pärast M. Jókai surma esimeheks (1904). Väärtuslikud novellikogud ja romaanid

ilmuvad üksteise järele H-i sulest. Ungari kirjanduselus lugupeetum Kisfaludy Selts valib ta a. 1893, pärast „Mutamuri“ kõite suurt edu, oma korralikuks liikmeks. H. on sellega tähtsamate kirjanikkude, arvustajate ja esteetide seltskonda pääsnud.

A. 1893 mängiti pealinna Rahvusteatri H-i esimene ning hiilgavalt läbilõõnud näidend: „A dolovai nábob leánya“ (Dolova naabobi tütar). 1894. a. detsembris hakkab ta välja andma kirjanduslikku, kunstilist ja seltskondlikku nädalalehte: „Uj Idök“ (Uued Ajad), mis on tänapäevalgi ungari kirjanduselus juhtiv organ. Oma kuukirjaga määrab H. ungari kirjanduse arenemissuuna, novellikogud, romaanid ja näidendid teevad tema nime tuttavaks. Ei puudu publiku huvi ja kirjandustegelaste auavaldused.

A. 1896 algab H-i poliitiline tegevus. Sünnilinn valib ta vabameelsete erakonnast rahvasaadikuks ja H. jääb hiljemini krahv Stephan Tisza truima poliitilise jüngrina parlamendi liikmeks kuni 1918. Ta ei olnud nii väga aktiivne politikategelane, kuid väljendas oma arvamisi teravais, tabavais ja huvitavais ajaleheartikleis. Parlamendi tormilised erakonnavõitlused, mis olid Ungari elus tekkinud kriisi tunnismärgid, inspireerisid teda, et ajaloost võetud näidetega katsuda noomivalt mõjuda oma rahvasse. Kui Austria liitu pooldava ungari vabameelse erakonna ja täieliku rahvusliku ärarippumatuse poole püüdvä iseseisvuserakonna võitluses Ungari politikas ikka enam esile tungib radikalism, otse öeldud — sotsiaalrevolutsionäärne vaim, hakkab H. ühes krahv Tiszaga välja andma kahe nädala tagant ilmutvat poliitilist ja kirjanduslikku kuukirja: „Magyar Figyelő“ (Ungari Tähelepanija).

Ungari Teadusteakadeemia valib ta a. 1899 kirjavahe-tajaks, a. 1910 korralikuks, a. 1914 auliikmeks ja a. 1919 kolmeks aastaks abiesimeheks. Tema tööd said mitu korda Akadeemia auhinna. 1916. a. detsembris, kuningas Karl IV kroonimise puhul, sai ta aumärgi „Művészeti és Tudományért“ (Pro artibus et litteris) teenete eest kunsti- ja teaduse-elu alal ja 40-a. kirjandusliku tegevuse juubeli puhul a. 1926 kinkis Ungari riigipea N. Horthy talle II klassi ungari aumärgi kodanlike teenete eest. Läänud jõuluks valis Budapesti ülikooli filosoofiateaduskond ta oma audoktoriks ja nimetati Ungari Kujutatavate Kunstide Nõukogu esimeheks.

H. elab Budapesti ligidal, Hübösvölgy'is (Külm org) omas villas. Pärast sõda eraldus ta avalikust ning eriti uuemast poliitikaelust, andudes ainult kunstile ja kirjandu-

sele. Tema viimastes töodes ilmub sageli ungari rahvusliku kokkulangemise mõju („Must ratsanik“, „Babahu“, „Kaks inimest kaevanduses“, „Elu värav“, „Kahanev kuu“, „Sild“). Uuema aja rahvuslikust liikumisest, mis on sihitud Ungari maa terviklikkuse teostamise poole, võtab ta kui endine lõunaungarlane agaralt osa. Samuti teeb ta väsimatult tööd endisest Lõuna-Ungarist põgenenute seltskondlikkudes organisatsioonides ja üliõpilaste püüete moraalseks ning aineliseks toetuseks.

* * *

Toodang. H-i toodang koosneb romaanidest, novellikogudest ja näidenditest.

1) Romaanid: „Üleval ja all“ Bp. 1890, „Gyurkovicsi tütrede“ 1893, „Susa Simon“ 1894, „Gyurkovicsi pojad“ 1895, „Szabolcs'i abielu“ 1896, psühhoanalüütiline romaan, üks väärtuslikumaist moodsaist ungari romaanidest, Akadeemia poolt Péczely nimelise suure romaani-auhinnaga austatud; „Ühe neiu elulugu“ 1899, „Võõraste seas“ 1900; „Paganad“, 1902, üks H-i kõige paremini õnnestunud ja üldse üks parem ungari ajalooline romaan, samuti Péczely auhinnaga kroonitud; „Isamaa võitja“ 1904, „Hingerõõvimine“ 1906, „Armastajad“ 1909, „Kuninganna kuller“ 1909, „Valge paabulind“ 1910, „Uneriik“ 1912, „Kuldviil“ 1916, „Seitse sakslast“ 1916, „Magdaleena kaks elu“ 1916, „Kahanev kuu“ 1922. H-i romaanid sisaldavad kõik moodsa elu probleeme või käsitlevad Ungari ajalugu.

2) Novellid ja jutustused: Pärast esimesi katseid (enne 1890) ilmuvad: „Mutamur“ 1892, üks paremaist ungari novellikogudest, „Õhtumaa jutud“ 1894, „Esimene pääsuke ja teised jutustused“ 1896, „Gyurka ja Sándor“ (Jüri ja Aleksander) 1899, „Arianna“ 1900, „Andor ja Andreas“ 1903, „Uus kasvataja“ 1903, „Jutustused“ 1904, „Böske, Erzsí, Erzsébet“ (Liis, Else, Elsbeth) 1905, „Tuulte tiivul“ 1905, „Juhus ja teised jutustused“ 1908, „Päikeselinn“ 1912, „Tuli puszta“ 1917, „Elu värav“ 1913 sisaldavad ungari novellikirjanduse meisterlikud pärlid.

3) Näidendid: „Dolova naabobi tütar“ (esietendusel Budapesti Rahvusteatri 10. märtsil 1893); esimese aasta kestel mängiti tükki 25 korda, mis oli ennekuulmatu nähtus; komöödia „Kolm kaardiväelast“, 1895, on tänini näitelaval püsinud teos; seltskonnaelust võetud on näidend „Honthy maja“ (esietendusel 14. veebr. 1896 Rahvusteatri); lauludega komöödia on „Pulmareisil“ (24. nov. 1896); Ungari Teatri mängiti „Gyurkovicsi tütrede“, „elupilt“ (17. jaan.

1897) ja „Esimene torm“, näidend (17. veebr. 1899). Ungari ajaloost on võetud draama „Brigaadiülem Ocskay“ (8. jaan. 1901), mis mängiti Lõbuteatris, samuti kui „Balatoni muinasjutt“, lustmäng (28. veebr. 1903) ja „Käsi peseb kätt“, lustmäng (20. veebr. 1903). „Bütsants“ on mitte ainult parem ungari tragöödia uuemal ajal, vaid kogu ungari draamakirjanduses üks paremaid teostest; Rahvusteatris mängiti teda esietendusel 22. apr. 1904 hiilgava menuga. Näidendile „Rändajad“ (26. okt. 1906) järgnes peenekoeline lustmäng „Noorproua Déry“ (6. veebr. 1907 Lõbuteatris), vanema aja ungari näitlejate elust võetud pilt. Näidend „Väljarändaja“ (1909 Rahvusteatris) käsitleb sotsiaalset probleemi; „Eeva nõid“ (22. märtsil 1912 Rahvusteatris) saab Akadeemia Vojnovich'i auhinna. Näidendile „Kolonel“ (30. jaan. 1914) järgneb ajalooline draama „Vaeslaps kuningas László“ 1917, siis seltskondlikud näidendid „Sinirebane“ (13. jaan. 1917) ja „Tilla“ (22. nov. 1918). Pärastsõjaaegsed Ungari olud kajastuvad ajaloolises draamas „Must ratsanik“ (5. dets. 1919), näidendis „Kuldvasikas“ (15. märtsil 1922), „Luuletaja ja surm“ (29. dets. 1922), dramaatiline proloog Petöfi saja aasta juubeli puhul; näidend „Sirokko“ (14. märtsil 1923); „Üheksa ühevaa-tuselist“ 1924. „Sild“ on ajalooline draama (20. nov. 1925) ja „Ahviteater“ kõrgema seltskonnaelu satiir (1926. a. kevadel).

Moodis ungari draamakirjandus on ka välismaail tuntud. Selle tutvustamisel on Herczegi teened silmapaistvad. „Gyurkovicsi tütreid“, samuti „Tilla't“, eriti „Sinirebast“ ja teisi on välismaa näitelavadel mängitud suure eduga. „Sinirebane“ on ka Ameerikasse ja Austraaliasse jõudnud.

H-i draamateosed ilmusid ka raamatuina ja saavutasid romaanidega ning novellikogudega ühes mitmed väljaanded.

* * *

Herczegi esildumise tähtsus ungari kirjanduses. H. tõuseb esile XIX sajandi viimse aastakümne alguse ümber. Maurus Jókai, Koloman Mikszáth'i ja Géza Gárdonyi kõrval saab ta varssi silmapaistvamaks ning ungaripärasemaks kirjanikuks. Mitte ainult keeles, teemade valikus ja kirjutusmaneeris pole ta ungaripärane, vaid eriti sellega, et jätkab XIX sajandi keskpaigu õitsnud klassilis-rahvusliku ungari kirjanduse traditsioone. Ta liitub mõni aastakümmend hiljemini ungari kirjandusliku klassitsismi arenemises orgaaniliseks sidemeks.

Pärast 1848./49. a. vabadusvõitlust on kirjandus mitte ainult ungari vaimuelu, vaid ka üldise ungari elu juhtija,

sest poliitiline ja tulunduslik ülevõim on ungarlastelt ära võetud. Jókai, Kemény, Eötvös, Arany, Tompa on raske rahvusliku olemasolu võitluse juhatajad. Võit on pärast 1867. a. ungari rahva päralt; see oli „vaimu täielik võit materialismi üle“, nagu just H. ise seda võitlust ise-loomustab.

Pärast 1867. a. tuleb muutus. Esineb suur rahvuslik tõus poliitikaelus, tulunduslikul ning üldhariduslikul alal. Teiselt poolt läks aga kaduma või puudus kirjanduses ühine ja uus avalik vaim, mis seda murrangu-meeleolu pärast 1867. a. rahvusliku kirjanduse vaatekohalt oleks kasutanud ja kunstiliseks jõuallikaks eksploateerinud.

Materialistlik ilmavaade, realismi ja naturalismi tõusev esteetika sunnib klassilise ungari kirjanduse koolidesse. Vanem kirjandus on uurimisala: kirjandusloolased ja arvustajad teevad seletavat tööd, publik aga ei loe palju algupärast vanemat ega uuemat ungari kirjandust. Maa, eriti aga Budapest, areneb ainelise kasvamise alal hiiglasammudega. Sellega on seotud kõlbluselu ja ilmavaate muutumine. Nooremad kirjanikud satuvad tugevamini välismaa värskeimate kirjanduste mõju alla, aga sellest murrangust ei tõuse tähtsat isikut. Läänemaa palavik valdab noorte kirjanikkude põlve, resultaadina aga kaovad ainult mõned vanad vaated. Romantismi-ajajärgu lõöksõna: natsionalism on tagurline aade. Budapest ise oma areneva Lääne-Euroopa elustiiliga nagu häbeneks, et ta on põlluharija Ungari pealinn, ja otsib moodsust igal alal.

On siis arusaadav, et noor põlv põlgab vanu traditsioone, peab igavaks, minevikku vaibunuks klassilist ungari kirjandust. Uuendamise tarvilikkus tuleb nähtavale kirjanduses. See langeb ühte üldise kriisiga, mis ilmub XIX sajandi teisel poolel maailmakirjanduses. „L'art pour l'art“ esineb romantismi kannul, et pärast realismi ja naturalismi värskendavat mõju vallaku Euroopa kirjandust „fin de siècle'i“ ja „décadence'i“ väsimus.

Missugused on nende voolude jäljed Ungaris? Esimesed „moodsad“ kirjanikud satuvad küll nende mõjude alla, aga andekamad esindajad ilmuvad ainult XX sajandi alul. Herczeg'i ülesastumise ajal on Ungari ja Lääne-Euroopa vaherkord alles teissugune. Ungari on arenev, noor riik ja rahvas, kes ei ole veel nii edasi jõudnud või on teisel viisil edasi jõudnud kui Lääne riigid ja rahvad. Tõuseb küsimus: Kas seisab Ungari eluhuvides, jälge peaga, traditsioonidest äkki lahkudes, ilma kriitikata välismaa eeskujule järgneda? Noorena ei või vanaduse kom-

beid järele aimata, ja sellepärast peab vastus eitav olema. Ungari on noor või orjapõlve vabastamise järel, Kossuth'i demokraatiseeriva revolutsiooni tõttu jälle noor; ta peab meiegi päevil ja veel kauagi rahvusliku ühiselu kujul oma elufunktsioone täitma ning väljendama. Teiselt poolt, kui keskmise suurusega ja teisest tõust rahvas Euroopa etnilises meres, on, oli ja jääb Ungari juhtivate vaimude ülesandeks: hoolt kanda, et inimkonna arenemisega ei läheks kaduma omapärased, rahvuslik individuaalsus. See on üldse iga väikerahva enesekaitse-abinõu. Ungari kirjandus tunneb eriti ungarlast ja ainult selle järel isikut või üldinimest.

Kui H. ilmub, seisab Ungari ilmavaadete vahetamise ajajärgus. H. ei ole 1880-date epigoonide ega välismaa järeleaimajate rühmast, vaid püüab vabadusvõitluse (1848/49) järel esile tulnud traditsioonitühikut täita, õigemini selle traditsiooni jätkata. Tema esimese romaani käsikirja lugemise järel hüüab arvustaja: „See on alles romaan!“, olgugi et „Üleval ja all“ näitab H-it Jókai rikutud järeleaimajana ja saksa Spielhageni maneeeri ungaristajana. Romaani kontseptsioon on lihtne, kujud halvad, stiil nõrk. Kui see nõrk romaan võeti siiski rõõmuga vastu, siis näitab see, kuivõrt on romaani alal langenud ungari kirjandusetoodangu tasapind 1880. aastail. Sellest ep on ka arusaadav, miks ei loetud algupärast ungari kirjandust. Kirjanduse kriis peegeldub täpsalt publiku maitse muutumises. Välismaa kirjandustes esinevad igal pool suured meistrid. Prantslased, inglased, sakslased, skandinaavlased, venelased (olgu nimetatud ainult Zola, Wilde, Hauptmann, Ibsen, Dostojevski, Tolstoi jne.) võidavad ungari lugejate poolehoidu. Paremais seltskonnas ei ole moeks ungari kirjandust lugeda, maha arvatud Jókai, kes kogu kriisi üle elab. Õitseb tõlgekirjandus, mis aga ikka viljakama aja ettevalmistaja on.

Realismi ja naturalismi esimesed ungari esindajad on nõrgad, nii et sel alal palju pole oodata. Nägime, et vanem kirjandus langes nii-ütelda välja just klassiliseks tõusnud iseloomu pärast kirjanduslikust igapäeva-läbikäimisest. Kirjanduslik murrang tekib siiski 1890. aastail. Tema esteetiline juht oli Budapesti ülikooli professor Paul Gyulai, suurim ungari arvustaja, kes põlvneb noorena ungari klassitsismi ajast, kuha murrangu tähtsamaiks kirjaniikeks arenevad noor Herczeg, Mikszáth, Gárdonyi. See murrang ei tulnud nii väga uute aadete suunas kui klassiliste ungari kirjandustraditsioonide taaselustamise hüüdsõnaga. See oli õigemini restauratsioonikatse kui julgem

reform või puhtrevolutsioon ungari kirjanduses. Hiljemini selguvad aga reformipüüdedki ikka teravamalt ja ei puudu ka revolutsioon arenemiskäigu lõpul.

Konservatiivse murrangu eesmärki iseloomustab tabavalt H. ise: „Kirjandus võib ainult iseenesest areneda, rahvuslikul pinnal. Kirjandusele on tarvilikum rahvuslik element kui rahvusele kirjandus. Välismaalt võib ära õppida kultuurilise loomise laadivõimalusi (maneere), aga valmis toodangut ei saa sealt koju tuua.“ Sellega on antud uus programm: peab ära õppima välismaalt kultuurilise loomise maneerid, aga täitma peab seda rahvusliku traditsiooniga. Selles mõttes alustab H. esihakatuses instinktiivselt, hiljemini ikka teadlikumalt ungari kirjanduse reformimist. Tema tasakaalustab noorte algajate püüded, kes nii palju võõrast elementi on omaks võtnud ja kes ei kanna küllalt hoolt ungaripärasuse eest, nii et selle kaudu on nende kirjutised suurele publikule arusaamatuks, mittemaitstavaks jäänud.

Paul Gyulai ning M. Jókai ümber kujuneb kaks kirjanduslikku seltsi (Kisfaludy ja Petőfi Selts). Siia kuulub ka H. ja siia kuuluvaist kirjanikest on pärit uuema ungari kirjanduse väärtuslikumad esindajad. Nad tahavad kõik välismaa eeskujudele järgneda. Kes aga ei suutnud küllalt ümber moodustada, ungaristada neid voolusid, need kadusid. Ka tähtsamad, nagu Herczeg, Mikszáth, Gárdonyi ja teised, ei või puutumatuks jääda Lääne vooludest. Kui nad aga püsima on jäänud, siis järeldub, et nende tugeval individualiteedil on õnnestunud oma toodangule anda silmapaistvat ungaripärasust värvingut.

Herczegi teene on, et ta võis eraldatuks jääda puhtvälismaa järeleaimamisest, teiselt poolt, et ta ei satu teise, spetsiaal-ungari võimalusse, ta ei saa puht Jókai epigooniks. Ta jääb vabaks kõiksugustest XIX sajandil valitsenud „ism“idest, ei hakka mingi kunstivoolu või kunstirühma apostlikuks. H. on omapärane, tugev kirjanik-individualiteet, kelle ülesanne on: traditsioonide alalhoidmisel baseeruva „renaissance nationale“ tähtsamaks juhiks saada ungari kirjanduses. Ta ei tähenda veel revolutsiooni, küll aga kahtlemata reformi esinemist ungari kirjanduses. Moodsa ungari vaimuelu arenemises tähendab tema ülesastumine esimest tõeget.

Herczegi reformeeriva tegevuse tähtsus selgub pärast romaani „Paganate“ ilmumist. Talle saab ülesandeks näidata moodsa ungari kirjanduse teed, sellele esteetilist ning aatelist suunda määrates. Tema ümber võistleb vananenud ungaripärasus välismaa mõjuga, mille andekad esin-

dajad meie aastasaja alul kuukirja „Nyugat“i“ (Õhtumaa) ümber on koondunud. Sellest võitlusest eraldub H. kui „ungari kirjanduslike traditsioonide jätkaja, oma konservatismist ning natsionalismist hoolimata ühtlasi kõige teadlikumalt, oma kutse töökoja saladusi kõige paremini tundes, kõige individuaalsema tehnikaga kõige modernsem kirjanik,“ arvab N. Surányi, üks andekam ungari nooremast kirjanikupõlvest.

Kui selle arenemise viimase osa (modernsus) üle meie päevil nii mõndagi võiks rääkida, on siiski kindel, et H. esineb ungari kirjanduses uue välisvormiga, uute aadetega ning uute probleemidega. Tema ei ole mitte modernsem, küll aga modernne, kelles on arenemise suhtes suurt vastuvõtlikkust ja tunnet. Pärast K. Mikszáth'i surma (1910) on H. üldiselt parimaks ungari kirjanikuks tunnustatud, isegi nende poolt, kelle poliitiline või esteetiline ilmavaade ei lange ühte H-i omaga.

(Järgneb.)

Elemér Virányi.

Meie kirjanduslikust elust 1926. aastal.

Maailmasõda, verised revolutsioonid ja vihased vabadusvõitlused avaldasid kõigi rahvaste vaimlisse ellu suurt masendavat mõju. Kultuurihuvid jäid tagaplaanile. Puudusid aeg, võimalus ja tahe nendega tegemist teha. Inimese vaim väsis, jäi tõnseks ning passiivseks. Pole siis imegi, kui vaimline tundeinimene suri, teotes ja tappis vaid füüsiline isik. Seejuures pole ka midagi imestada, kui elu juhtis aina egoistlik materiaalne rahakirg, tähtsam kui kõik muu oli inimese olemasolu, kõhuküsimus ja poliitiline eneseavaldamine. Säärastel kurbadel ajajärgudel on seisnud vaimline elu alati tagaplaanil, on olnud juhuiline kõrvalküsimus, asunud tardunud, surnud punktil ja jutumärkides. Kunst ja kirjandus elavad siis maapaos. Ent siis, kui tulunduse- ja poliitikaelus mingisugunegi seisukoht saavutatud, pole enam mõeldav ega ka loomulik, kui vaimline-kultuuriline elu oma olemasolust mingisugust tunnismärki ei avalda.

Paari viimase aasta elu aga näitab juba mingisugust selgekskujunemist, kindla ilme omandamist. Seda mitte ainult meie, vaid teistegi rahvaste kultuurielus. On saabumas jällegi „rahulikumad ajad“. Väliselu ei takista sise-elu kujundamist ja kujunemist. Olukorrad paranevad

järk-järgult, kultuuriküsimustesse suhtumine saab aktiivsema ja elulisema värvingu, iseloomu. Kuid sellest ei või veel järeldada, nagu oleks kõik täiesti korras. Kulub veel palju aega, kui kultuuriküsimused aktuaalseiks päeväsündmusiks saavad — meil ja mujal.

Heites pilku meie mulluaastase kirjandusliku elu ja selle avalduste peale, võime rõõmuga konstateerida, et see tähistab tõusu, progressiivset arengut, aga mitte mõõna. Endiseks on küll jäänud meie ajakirjandus. Kunsti, kirjanduse-, kultuuriküsimustes üldse on see ikkagi passiivne ja aher olnud. Kuid esialgu, enne arengu täielikku ilmetumist, on tähtsam see, et mõtteosaliste kogu suureneb. Niipalju kui kirjanduslik-kunstilised küsimused avalikkuse ette puutusid, ei saa öelda, et nad oleksid nii tähele panemata jäänud, nagu varemalt. Neisse suhtumine oli võrdlemisi aktuaalne, mõnikord koguni massiline.

1926. aasta algas meil juba kirjandusliku tähe all: 8. jaanuaril pühitses August Kitzberg oma 70-dat sünnipäeva. See päev kujunes ülemaaliseks suurpäevaks. Asutised, koolid, organisatsioonid jne. korraldasid mälestusõhtuid, kus lugupeetud hallpea-kirjaniku töid ette kanti, ülevaateid tema elust ning loomingust esitati jne. Suuremaist õhtuist — Tartus ja Tallinnas — võttis juubilar isiklikult osa. Ka ajakirjandus ei vaikinud siin, — avaldati mitmesuguseid kirjutisi, artikleid, ülevaateid. Kitzbergi juubeli puhul ilmusid koguni eriraamatutena kaks esseed — M. Sillaots'alt ja Bernhard Linde'lt. Ka Vabariigi Valitsus hindas kirjanikku ja ta teeneid — autasu annetamisega.

A. Kitzbergi 70. sünnipäev kujunes suurejoonelisemaks kui eelmisel aastal Ed. Wilde 60. sünnipäev. Meeleolu oli asjalikum, sisemusest tingitud ja laiem. Juubeliõhtuid korraldati veel hiljemini, tagantjärelegi, ligi kuu aega.

Teistest kirjanduslikkudest juubelistest ja mälestuspäevadest oleksid nimetada: G. E. Luiga 60. sünnipäev 27. veebruaril, Fr. Tuglase 40. sünnipäev 3. märtsil, Anton Jürgensteini 65. sünnipäev 1. novembril ja Oskar Lutsu 40. sünnipäev 26. detsembril. Need juubelipäevad ei saanud küll eelmise sarnasteks, suurteks, üldisteks, kuid tähele panemata ei jäänud nad siiski mitte.

Avalikke kirjandusõhtuid korraldati võrdlemisi vähe. Esinesid peamiselt nooremad kirjanikud. Vanemad vaikisid.

Uute raamatute ilmumine 1926. aastal näitab meie ilukirjanduse-elus murranguaastat. Võrreldes möödunud aastat eelmistega näeme, et aasta ilukirjanduslik toodang,

mis koosneb ligi neljakümnest teosest ja millele kirjanduslikust seisukohast võib läheneda, on hoopis rikkalikum ning mitmekesisem. Kui aasta algus uute raamatute ilmumise poolest kaunis kehv ja tagasihoidlik oli, siis kujunes aasta lõpp otse imestusväärseks. Pea igal päeval ilmus kas mõni algupärane või tõlgeteos. Ilmunud raamatute hulgas on mõni õige püsiva väärtusega, nagu Tammsaare „Tõde ja õigus“, Metsanurga „Jäljetu haud“ j. m. t. Viimase asjaolu poolest ongi möödunud aasta erakordsem ja ta saavutised püsivamad, tähtsamad. Kandvat osa kirjastamises esindasid „Noor-Eesti“ kirjastus ja k.-ü. „Loodus“. Siinjuures on oluline just selle märkimine, et lugejakond ostis raamatuid õige arvukalt. Näit. „Tõde ja õigus“e“ ostmisest, lugemisest, kinkimisest kõneldi iga-sugustes, isegi mittekirjanduslikkudes ringkondades.

Kirjanduslikkudest aja kirjadest jätkas „Looming“ endises sihis ja vaimus oma ilmumist. Aasta lõpul astus senise toimetaja Fr. Tuglase asemele Jaan Kärner.

Märkimata ei saa ka seda jätta, et augustikuu 29. päeval avati Võru pargis Fr. Kreutzwaldi mälestussammas, valmistatud prof. A. Adamsoni kavandi järele. Hiljemini — septembris avati hauasammas ka Lilli Suburgile Vana-Vändra kalmistul.

Eesti Kirjanikkude Liit ja Eesti Kirjanduse Selts töötasid endiselt, eriti silmapaistvat avalikku, laiaulatuslikku tegevust polnud kummaski märgata.

Nagu toodust, kõige üldisemastki tulevaatest näha, tähistab aasta 1926 meie kirjanduselus, vaimlises elus üldse mingisugust murrangu- ja tõusuaastat. Tahaks näha, et liikuma hakanud ratas veel kiiremini veereks, mitte seisma ei jääks ega kõrvale kalduks. Kiirema ja selgema arenemise käiguks meie kirjanduselus eeldused nüüd ena m ei puudu.

K. Lumiste.

Kreutzwaldi mõnede mõttesalmikute algupärast.

„Viru lauliku laulude“ teise laiendatud trüki järelpõiminguuga liidetud Kreutzwaldi mõttesalmest on viimane nagu väike pärl. Seda tõlgitsedes tundub, nagu oleks

võinud lausuda seda ainult hauale liginev rauk, kes mälestab oma loomingu palavamaid siseheitleuse aegu:

„Loomustöö ei sünni ühel korral,
Esiteks on väike hämarik,
Siis vast tõuseb hele koidupuna,
Viimaks kõrge valge kuninglik!

Vaevalt tuleb meelde kahelda selle algupärasuses. Ja siiski!

Lehitsedes saksa ratsionalismi ning idealismi vahelisse mõõna-aega kuuluva rahvakirjaniku Johann Heinrich Wilhelm Witscheli palvuslaule „Morgen- und Abendopfer in Gesängen“ (8. trükk Sulzbach'is 1824) ning neid Kreutzwaldi „Rahunurme lilledega“ võrreldes jäi silm kauemaks peatumata järgmistele ridadele („Õhtusööma pühitsuse laulust“):

„Die Natur schafft nicht mit Einem Male;
Erst erscheint die sanfte Dämmerung,
Dann beginnt der Glanz der Morgenröthe,
Endlich folgt die grosse Huldigung.“

Peaaegu sõnasõnaline tõlge. Kreutzwald on siiski osanud ja suutnud sinna midagi isikupärasest lisada, kuna orginaalis sellest kohast täiesti tähelepandamatult võib üle libiseda, sest et see ainult looduse kohta käib.

Peamiselt on Kreutzwald igal pool tõlkinud „die Natur“ loomus'ega; nii „Rahunurme lilled“ II, lk. 12, 18, 20, 29 jj.

Edasi, kui lugeda „Kasulise kalendri“ kuusalmikuid, tunduvad neist 1870., 1871., 1873. ja 1874. aasta omad väga ligidased Witscheli sõnastusviisile ning stiilile. Nende algupära otsiskluse tulemus on kujunenud senini järgmiseks: 1870. aasta salmikud, peale jaanuari- ja detsembrikuu omade, on võetud Witscheli „Morgen- u. Abendopfer'i“ kevadetsükli kolmapäeva õhtu- ja neljapäeva hommikupalvusest.

Kõrvutame nad kontrollimiseks „Viru lauliku lauludest“ ja kogust „Morgen- und Abendopfer in Gesängen“.

Veebruar:

Süda, jätta mure homse pärast,
Tühja vaeva, mis sind raskendab:
Taeva Isa teab ju kõige parem,
Mis sull' tõelikuks õnneks saab.

Sorge, Herz, nicht für den andern Morgen,
Lass die eitle Mühe, die dich quält!
Denn der Himmelsvater weiss am besten,
Was zu deinem wahren Glück dir fehlt.

(lk. 20.)

Märts:

Terna mure, kes kõik ilmad kannab,
Kannab hooft ka sinu elu eest,
Sellepärast unusta sa muret,
Looda: abi tuleb Isa käest.

O er sorgt für Millionen Welten,
Sorgt für deinen kurzen Lebenstag;
Darum sorgt der Weise nicht hienieden,
Ausser, wie er weiser werden mag.

(lk. 20.)

Viimane rida tõlkest näitab väikest kõrvalekaldumust originaalist, muide üldiselt sõnasõnaline tõlge.

• Aprill:

Pean ma kurtma, et siin valgusriigis
Igamees näeb oma silmaga?
Kurtma, et siin rõemu lillenurmel
Igamees käib oma jalaga?

Sollt ich murren, dass im Reich des Lichtes
Jeder Mensch mit eignen Augen sieht?
Murren, dass zum Rosenhain der Freude
Jeder seine eigne Strasse zieht?

(lk. 21.)

Mai:

Pean ma vendadele vaenu kandma.
Et nad minust pole paremad?
Pean ma ligemise pindu vaatma,
Palki omas silmas salgama?

Sollte ich mit Brüdern mich entzweyen,
Weil sie mir gleich — unvollkommen sind?
Sollte ich des Nächsten Splitter sehen,
Und für meinen Balken wär ich blind?

(lk. 21.)

Juuni:

Isa! Kurjade ja heade üle
Tõuseb Sinu päike lalikeste!
Kesse mõistab Sinu kõrged arvud
Siin, kus elutee mul liihike?

Vater, über Gute, über Böse
Gehet deine Sonne freundlich auf!
Wer umfasst deine grossen Pläne
In dem kurzen, dunklen Lebenslauf?

(lk. 21.)

Juuli:

„Ärgem mõistkem kohut“ kõrge sõna,
Õnnis, kes ei seda unusta,
Ning siin laias nõdralaste ilmas
Usub: Inglis seisan kaugel ma!

Richtet nicht! o diese hohe Lehre;
Wohl dem Menschen, der sie nie vergisst,
Und der in der grossen Welt — der Schwachen —
Weislich glaubt, dass er kein Engel ist.

(lk. 22.)

August:

Aitus, heldus, lahkus näitku tarka,
Kurjad on kui haiged: jampsivad!
Toliin laita ma, kui jaus pime
Kasteks võtab mudalombikad?

Sanftmuth ziemt dem Weisen, Mitleid, Hilfe,
Denn die bösen Menschen sind nur krank,
Und wer wollte lästern, wenn ein Blinder
Etwas aus unreiner Quelle trank?

(lk. 22.)

September:

Isa! Kingi mulle kõrget armu
Kannatada nõdrematega,
Armastust, kes nõdramate keskes
Enda nõdrust ka ei unusta.

Vater, schenke mir die hohe Liebe,
Die den Schwachen mit Geduld erträgt,
Jene Liebe, die im Kreis der Sünder
Ihre eigne Schwäche still erwägt.

(lk. 22.)

Oktoober:

Lase heaks mind jäeda elukäigil,
Et ma ennast, mitte tetsi näeks,
Ja kui tuhat oma teed ka kautvad,
Minu rada otsekohe jäeks.

Lass mich gut seyn auf der Lebensreise,
Auf mein Herz und nicht auf Andre sehn;
Und wenn tausend ihren Pfad verlieren
Lass mich auf geradem Wege gehn.

(lk. 22.)

November:

Ära lase minul meelest minna,
Et mu käigid Sinu kaitseval,
Ja et igaks, kes hauda rändab,
Elus sammub Sinu silma all.

Lass mich nie vergessen, dass auch meine
Laufbahn unter deinen Händen steht,
Und dass jeder, der zum Grabe wandelt,
Unter deinem Aug durchs Leben geht.

(lk. 21.)

Detsember:

Isa! Las' mind rahul aastat Sulle
Lõpetada puhta hingega,
Et mul viimaks rõemustuse pisar
Väsind silma saadaks puhkama.
Vater, lass mich jeden Tag vollenden
Unter Frieden, unter Herzensruh,
Und mit einer stillen Freudenthräne
Schliesse sich mein müdes Auge zu.

(lk. 28.)

Viimane salm on sama tsükli reede õhtupalvest.

Jaanuarikuu salmikese esimene rida tuletab meelde neljapäeva hommikupalve esimest värssi:

Isa, kelle käsul aasta lõppend,
Du, auf dessen Wort die Nacht verschwindet, —

kuna teised kolm rida on näiliselt Kreutzwaldi omad.

Nii oleks kokkuvõttes: veebruari- ja märtsisalmikud kolmapäeva õhtupalvest, teised, peale detsembrisalmiku, neljapäeva hommikupalvest järjekorras: november, aprill, mai, juuni, juuli, august, september, oktoober.

Kuna 1870. a. salmikuile kõigile on õnnestunud leida algupära, on see 1871. a. kohta korda läinud ainult üksikute kuusalmikute suhtes.

Jaanuarikuu salmikule täielist vastet polnud võimalik leida. Motiivilt ja üksikuilt värselt on küll sarnasusi. Nii on esimesed kaks värssi:

Jälle on üks aasta meie elust
Langenud kui närtsind lilleke

väikese teisendusega enam-vähem samad Witscheli omadega kevade laupäeva hommikupalvusest:

Mit der Woche fällt von meinem Leben
Wieder eine welke Blume hin — (lk. 30),

kuna kahe järgmise värsi sõnastus on iseseisev, ainult motiivilt võib sarnasust leida Witscheli sama laulu mõnede järgnevate ridadega.

Veebruarikuu salmik võrdub Witscheli sama laulu nelja viimase värSIGA, ainult lõpuread märgivad väikese erinevuse, mis näib olevat tingitud selgusepüüest:

Veebruar:

Armas Isa, las' mind targaks saada
Igavese elu pikal teel!
Elukäiki nõnda lõpetada,
Et ei kahetsust mul viimisel õöl.

Guter Vater, lass mich weise werden
Auf dem Wege zu der Ewigkeit!
Guter Vater, lass mich schön vollenden
Und dann gieb mir deine Seligkeit.
(lk. 30.)

Märtsi kuusalmik on esmaspäeva õhtupalvusest:

Õhtepuhku, kus ma käin ja seisän,
Liigun, Issand, Sinu palge ees;
Igal eluradal rändes kõigun,
Kõhtumõistja, Sinu kaalu sees.

Immerdar, ich gehe oder liege,
Bin ich, unsichtbarer Geist, vor dir
Und auf jedem Lebenspfade schwebet,
Richter, deine Waage über mir.
(lk. 10.)

Ainult kaalu asetus on erinev: üks kõigub kaalus, kuna teisel kaal üle kõigub!

Aprilli salmikesest on jällegi ainult esimene värss Witscheli algupära, teised aga näiliselt Kreutzwaldi omad:

Südamed, kui uuest' sündind lõovad
Alle Herzen schlagen neugeboren. (lk. 13.)

Maikuu salmik on samast laulust, kuid jällegi väikese muudatusega lõpuvärssis; igatahes on see samuti tingitud oludele kohastuse püüest.

Mai:

Lepikutest ärkand laululinnud,
Idast tõuseb päike hililgades,
Pildupaistel läigib kõrgel taevas:
Suvi kutsub kõiki valmistes.

Wenn im Hain der Morgenruf begonnen
Und der junge Tag in Osten lacht,
Wenn der Himmel in Verklärung stehet
Und die Erde aus dem Schlaf erwacht:
(lk. 13.)

Õeldu käib ka juuni-, augusti- ja septembrikuu salmikute kohta, mis võetud kolmapäeva hommikupalvusest.

Juuni:

Loomus, igavene rõemu allik,
Seisab õitsedes meil silma ees.
Õnnis süda, keda sunnib tundmus
Vasimata olla tänades

O Natur, du ewig reine Quelle,
Wohl dem Herzen, das dich nie verkennt,
Das in dir die wahre Schönheit findet,
Und mit Liebe für den Schöpfer brennt;
(lk. 17.)

August:

Issand, Sinu õnnistust on palju,
Rohkem veel kui narmel lillesi.
Sinu armastusest elab, liigub
Kõik ja maitseb Sinu andest.

Vater, o der Freuden sind so viele
Als der Blumen auf der schönen Welt;
Alles lebt und webt in deiner Liebe,
Alles wird von deinem Licht erhellt.
(lk. 17.)

September:

Igas paigas paistab Looja heldus
Ulatades meie sammule;
Ilu joovad rohkest inimesed
Lusti leiab iga loomake.

Ueberall erscheinet deine Gnade,
Ueberall im Tempel der Natur,
Wonne trinkt der Mensch mit vollen Zügen;
Freude sucht und hascht die Kreatur.

(lk. 17.)

Juulikuu salmikene näitab motiivilt sarnasust kolmapäeva õhtupalvuse esimeste värssidega.

1873.

Märtsi- ja aprillikuu salmikud näitavad uue aasta hommikupalvuse algupärale.

Märtsikuu salmikeses on lõpu kaks rida saanud väikesse teisenduse:

Sinu aasta arv ei seisa kirjas,
Sinu päevil pole lõpetust;
Närtsi lähivad põrmust sündind loomad,
Andvad surres meile õpetust.

Deine Jahre sind nicht aufgeschrieben,
Deinem Wesen drohet keine Zeit,
Nur die Weltenuhr schlägt deine Stunden
Und dein Tag ist eine Ewigkeit. — —

(lk. 168.)

Aprill:

Sina jääd, kui meie rammu rauged
Ja meid surma vikat ähvardab,
Sina jääd, kui päike kahvatanud,
Taevas nagu vanaks riideks saab.

Du bist ewig! meine Kraft verschwindet;
Wenn der Tod mit seiner Sense dräut —
Du bist ewig — wenn die Sonne bleichet,
Wenn der Himmel altet, wie ein Kleid.

(lk. 169.)

Maikuu salm on algupäralt suure reede hommikupalvusest.

Las' mind vagast taeva üles vaata,
Siis, kui maru möllab meid ning maad,
Isa, las' mind kindlast usaldada,
Et Sa meld ei mitte unusta.

Lass mich fromm zu deinem Himmel blicken,
Wenn der Sturm durch deine Erde weht;
Vater, lass mich fest auf dich vertrauen,
Wenn die Tugend leidend untergeht.

(lk. 174.)

Juuni- ja juulikuu salmikud on võetud taevaminemispüha hommikulaulust.

Juuni:

Sind laulan ma, kes saavel muru elhib
Ja lilled täidab armsa halsuga,
Kes metsad, mäed ja orud ilul lehib
Ning elavloomad täidab rõemuga.
Du bist mein Lied, der seine Erde schmücket,
Und Blüthenduft durch alle Fluren streut;
Der Berg und Thal mit süsser Freude füllet,
Und allen Wesen Licht und Ruhie beut.
(lk. 182.)

Juuli:

Mis kaunist, Jumal, Sinu ilm on loodud,
Kõik loomus küpseb tolduvilljaga;
Täis armu kaldab taevas kõrgelt maha,
Ei kuskil ruumis sammu andeta.
Wie schön, o Herr, ist deine Welt geschaffen!
Die Schöpfung lacht, und alles blüht umher.
Der Himmel neigt sich liebevoll zur Erde
Und Zeit und Raum ist nirgends freudenleer.
(lk. 182.)

Septembri ja oktoobri salmikesed on sama päeva õhtupalvusest.

September:

Su aust, Issand, jutustavad taevad,
Lal maapiir kuulutab Su kätetööd,
Su valitsusest puhub üks päev teisel'
Ja nende sõnum jookseb läbi ööd.
Die Himmel, Herr, erzählen deine Ehre,
Dein Werk verkündiget das Erdenrund;
Ein Tag sagt es dem andern, wie du waltest,
Und eine Nacht thut es der andern kund.
(lk. 184.)

Oktoober:

Sind kildab loomus aasta aegadega,
Sind austavad päike, kuu ja täht,
Sind kildavad kõik inimeste lapsed:
Sa oled inglil kooril laululeht.
Dich lobet die Natur mit Ihren Zelten,
Dich rühmet Sonne, Mondenlicht und Stern,
Dich preiset jede Blume auf der Heide
Und alle Engelchöre nah und fern.
(lk. 184.)

1874.

Märtsi-, aprilli-, mai- ja juunikuu salmikute algupära ulatub tagasi Witscheli suure reede hommikulaulule.

Märts:

Kuri klus ja pettus saavad võltu,
Kibuvitsa kroon on Jeesus' peas;
Variseerid elavad — ja ristis
Heidab hinge püha, vaga mees.

Priesterwuth, Betrug und Irrthum siegen,
Und der Weise trägt die Dornenkron'!
Pharisäer leben — und am Kreutze
Stirbt der reine, grosse Menschensohn!
(lk. 172.)

Aprill:

Inime, mis kevadel on külvand,
Leikab suvel juba vihkusi;
Aga kõik, mis Jumal istutanud.
Vältab igavese ajani,
Wenn er in dem Frühling ausgesäet,
Bringt der Sommer ihm die Garben ein;
Aber was der Ewige gepflanzet,
Muss für Zeit und Ewigkeiten seyn.
(lk. 173.)

Mai:

Näed sa päikest lahkelt üles tõusma,
Saad siis märku armastuse väest.
Aga väik kui taevast maha sõidab:
Eks ta tulnd seesama Isa käest?
Wenn die Sonne fröhlich auferstehet,
Ahnest du der grossen Liebe Spur;
Aber wenn der Blitz vom Himmel fähret,
Kommt er nicht vom Vater der Natur?
(lk. 173.)

Juuni:

Mäed ja künkad võivad maha lang'da,
Armud seadus kestab igavest.
Ilmaked võid Sa hävitada,
Heldusel ei ole lõpetust.
Berge mögen weichen, Hügel fallen;
Ewig bleibt der Bund der Liebe stehn!
Welten, Herr, kann deine Hand zertrümmern,
Deine Gnade wird nicht untergehn.
(lk. 173/4.)

Juuli kuusalmik on võetud lihavõtte hommikulaulust.

Tänu Sulle, Isa! Sinu vägi
Teeb, et sõgedus kõik põrmuks saab,
Nagu Sinu taevast valgü tera
Õõ ning pilved laial' lahutab.
Preis dir, Vater! deine Allmacht waitet —
Und die blinde Menschenschaar zerstäubt,
Wie ein Wetterstrahl aus deinem Himmel
Nacht und Wolken auseinander treibt.
(lk. 178.)

August ja september on laenatud teisest epistlist kristlastele.

August:

Oh mis armsalt kõlab melle kaugelt
Vanem' ilma vagast valgusest;
„Lapsed, jäägem venna armastusse,
Katskem kõik ning hoidkem kiusu eest!“

Ach wie tönt es lieblich aus der Ferne,
Aus der Urwelt heiligem Mondenlicht:
Kinder, bleibet bey der Bruderliebe!
Prüfet alles, nur verfolget nicht!

(lk. 276.)

September:

Ülit on tarvis! Miks me vihastame?
Põrmu kaisus saab meil kõigil paik.
Ristirahvas, rahu peab meil saama,
Muidu läheks valeks usk meil kõik.
Eins ist noth! Was zürnen wir, Geliebte?
Freundlich winkt der stille Aschenkrug. —
Endlich, Christen, muss es Friede werden,
Oder euer Christenthum ist Trug!

(lk. 279.)

Oktoobri ja novembri salmid on esimesest epistlist kristlastele.

Oktoober:

Ristirahvas, teie tund on tulnud,
Peastke endid pika sõimu käest.
Vandugem, et armu käsku peate,
Truist tah'te nõuda kõigest väest.

Christen, eure Stunde hat geschlagen,
Macht euch von der langen Schande frey,
Auf! beschwöret erst den Bund der Liebe,
Und dann prüfet, was das Beste sey!

(lk. 272.)

November:

Ristirahvas, minu kannel valkeb —
Tema healt on tuuled laial' kann'd; —
Laskem mind ses lootuses nõud surra,
Et teld armu vägi ühendand.

Christen, meine kleine Harfe schweiget —
Und ist alles in den Wind dahin —
O so lasst mich mit der Hoffnung sterben,
Dass ihr Eins seyd, wenn ich nicht mehr bin.

(lk. 274.)

Detsembrikuu mõttesalm on jõulu hommikulaulust.

Õnneks meil, et ahelad on katkend,
Milled valmu priiust vangl'stand;
Õnneks meil, et Jeesus Kristus süündind;
Tema riik on mõistust vabastand.

Heil uns, jene Kette ist zerrissen,
Die des Menschen freyen Geist umschloss;
Heil uns, Jesus Christus ist geboren,
Und sein Reich erhebt sich frey und gross!

(lk. 201.)

Need oleksid praegusel momendil kõik! Teiste samade aastate salmikute algupära pole senini õnnestunud kind-

laks määrata. Väga võimalik, et neis mõned Kreutzwaldi enda loodud, kuid mitmes neis esineb Witschelile omane sõnastusviis ja ilmasuhe. Kuigi need salmikesed on ilma kunstilise väärtuseta, on neil siiski oma jagu tähtsust Kreutzwaldi „Rahunurme lillede“ sündimisaja täpsamal dateerimisel. Seda olen pikemalt käsitelnud töös Witscheli „Hommiku- ja õhtuohvrite“ eestindused.

Gustav Saar.

Sangaste sõda.

Nii imelik kui see on, osutub meil sündmusi lähemast minevikust, mis leidnud meie ajaloolaste poolt võrdlemisi väikeseulatuslikku vaatlust. Näib, et meid palju enam huvitavad kaugema mineviku hääled kui hilisemate, meie päevade tõe-olud. Meie nagu häbeneme kirjutada ajast, kus ise liigume. Paistab, et sellest tohivad rääkida ainult järgnevad põlvned, kes selle asemel, et saada vastavat materjali meie ajast otse meilt enestelt, peavad pöörduma ainult muuseumi ja riigi keskarhiivi poole. Muidugi, kirjeldades kodumaa kaugemat minevikku püütakse päästa, mis veel võimalik päästa, kuid selle kõrval tohiks siiski leiduda ka neid isikuid, keda huvitab just oleviku eile. Aga otsustades pealiskaudselt, kui vähe siiski pühendatakse meil tähelepanu näit. kuulsale punaseile aastale! Ka meie ajaloo-õpperaamatud ei räägi kuigi palju 1905. ja 1906. a., kuigi mõõdunud võõra võimu tsensuurilolud. Ei ole küll, tõsi, mõeldav, et nimelt kooliraamatud seda aega põhjalikuma vaatluse alla võtaksid, ometi jääb 1905. ja sellele järgnev aasta praeguste vabaduspäevade suurlaulule võimsamaks noodiks, ja on kahju, et puudub kirjapanematuna, mitte-kooliväljaandena, Eesti ajalugu, kus leiaksid väärilist hindamist kõik enam-vähem olulised sündmused, ajaloolised mälestusmärgid, ajaloolised isikud kodumaal jne., vaadatud suuremas mõõtkavas ja teisiti, kui seda teinud senine kodumaa mineviku käsitluse viis. Nagu antakse välja koguteost „Eesti“, kus meie maakonnad leiavad kirjeldust geograafiliselt, tulunduslikult ja (lühidalt) ajalooliselt, samuti korraldatagu ka kõiteid Eestimaa ajaloo kohta. Jõude selleks on, jätkugu ainult kannatust ja püsivust ülikooli ringkonnil. Kõik säärane materjal, nagu seda toob „Ajalooline Ajakiri“, osalt „Odamees“ j. t., on seda väärt, et sellest kõneleks suur-

teos „Eesti ajalugu“ („Odamehe“ materjali võiks öieti tuua teos „Kodumaa kunsti ajalugu“). Midagi vastava katse taolist ajaloolise materjali kogumise alal on meil senini teinud näit. H. Prants oma „Eesti ajaloos“, ometi on temagi töö poolikuks jäänud, ja ikka koormatakse ajalehti (peaasjalikult „Postimeest“) üksikute ajaloo-joonealustega, kuhu mesilastena kannavad kalleid sületäisi asjast huvitatud vahetpidamatult. Tullakse, antakse oma koorem ära ja rutatakse kohe jälle uue järele. Tuleb otse imeks panna, kui väsimatud on ses töös eriti prof. M. J. Eisen ja vana ajalooarrastaja, ajakirjanik H. Prants. Vaevalt küll keegi teistest vana generatsiooni praegusist esindajaist on nii hoolikalt ja südilt kogunud just ajaloolist materjali isamaa pinnalt kui nimetatud mehed. Ei kõnele ma nende süsteemist selle töö juures, ma ei kõnele sellest, kuidas see töö oleks teistel õnnestunud, kas on nad „vanavara“ kogumisel alati õiget rada käinud ja kõik terad teaduslikult ning puhtalt salve pannud, kas nende töö tehtud kujul kergendab teiste vaeva, ei — see töö on leidnud üldist hindamist ja pole mingisugust põhjust siin alla kriipsutamata jätta kogutud varanduste määratu suurt tähtsust. See on rahva raudvara, ka nimelt see, mis nende kaudu ajakirjanduse abil üldsusele kättesaadavaks tehtud. Aga, nagu ikka, ajalehe vara-ait jääb armsaks eeskätt ajalootolmus töötajale, hulkadele on see kadumaläinud kuld, mida ühed kahjatevad, kuna teised jälle küllaldaselt hinnata ei oska, heites ajalehe pärast läbilugemist pakkimispaberiks. Sellepärast on sootuks midagi muud — aukartust äratav köidete kogu, kuhu kirjas ja pildis üles võetud Eesti muinasaeg ja selle mälestusmärgid, vabadusvõitlus, orjapõli ja tema inimesed, kõik — kuni vabadussõjani ja käesolevate päevadeni, kusjuures iga ajajärk ja selle tegelased omast või vastasleerist tõetruult iseloomustatud. Kahjuks aga on seesugune teos alles tulevikupäevadel võimalik ning nii peame ikkagi kuni tähendatud köidete saamiseni leppima „joonealustega“ ja kokkuvõtetega, milledest omalt kohalt pakuvad küllaldaselt huvi näit. ka Villem Reimani, M. J. Eiseni ja teiste „Eesti ajalugu“ — ka 1905. a. sündmustest.

Allpool peatume lühidalt sündmuste juures, mis leidsid aset 1905. a. Eestis, pöörates erillist tähelepanu aga senini peaaegu mahavaigitud Sangaste sündmustele tollest ajast. Vaartuslikuks allikaks arhiiviandmete kõrval jäävad järgnevatele ridadele toleaeagsed ajakirjanduse andmed ning sangastlaste eneste mälestused.

1. Vene 1905. a. revolutsioon.

Sündmused Eestis.

Pühajärve talupoegade väljaastumise kõrval oma mõisnikkude vastu (XVIII ja XIX sajandil) väärib tähelepanu teine, hilisem sündmus Lõuna-Eestis, mida võiksime nimetada Sangaste sõjaks. Kuna Pühajärve sõjad, nagu teame, tekkisid enam-vähem „rahulikul“ ajal, tingitud tulundusliku ja füüsilise elu väljakannatamata oludest, ja kandsid teatud viisil lokaalset ilmet, sõitis ka Sangaste sõda sõitma osalt samadel põhjustel, kuid sootuks isesuguse tule valgel. Nimelt olid saabunud ajad, kus paljude meeled olid ärevil ja närvid üles kruvitud sündmustest, mis levisid üle kogu Peipsitaguse maa ja ulatusid viimaks Läänemere maalegi. Rõhutud eestlane nägi veel kord võimalust raputada orja-ahelaid ja vabamalt hinge tõmmata, ja nagu tõusevad taeva alla jaaniööil tuleleegid mägede harjult, valgustades pimedat ööd müstiliste piltidega, nii kerkisid nüüd üle eestlaste maa tulisõnade leegid, Laurits kargas mängima mõisate katustele ja talust tallu kajasis lokk-gongi helid, mis kutsusid eestlasi võitlusele oma vadaduse ja kodu eest. Eestlane, ka Sangastes, ajas oma küüru sirgeks ja algatas hulljulgelt — „sõda“. Teda julgustas ja tiivustas üldine käärimine Venemaal ja kodumaal. Venemaa ujus parajasti revolutsioonilainetes, elades üle n. n. punaseid aastaid.

1905.—1906. a. sündmused kasvasid Venemaal ennenägemata jõul, ja suurelatuslikult tekkisid kõikjal rahunused, mässud, vastuhakkamised, kuritööd ja nurin sealgi, kus selleks pealtnäha kõige vähem põhjusi pidi olema. Ühelt poolt olid tegevuses tulised uuendajad, teiselt poolt aga — sama kärejad tagasikiskujad, reaktionäärid, kes tahtsid varata rahvalt ja kodanikelt tagasi võtta neidki vabadusi, mis senini üksikute vabameelsemate meeste toetusel kätte saadud. See oli imelik ajajärk, mida ei tule vahest nimetada niivõrt ainult revolutsiooniliseks, kui-võrt ka lühikese nägemisega tagurlaste sõjaks pealetuleva uue ajaga. Mõlemad pooled võitlesid suure visadusega, kuid jubas peagi võis eemalseisja näha, kuidas vanameelsete ajutine võit nagu iseenesest tulemas oli. Kuigi kaks aastat kõu kõmises ja välk siin-seal aeg-ajalt sisse löi, oli ometi selge, et ilm pikseilmaks ei jää ega too ka kuigi palju värskemad õhku, ja vana korra poolehoidja rõõmutus. Revolutsioon ei olnud Venemaal veel küps. Kohati kippus tema tuli liigagi vara kustuma, kuigi kääris kogu

Venemaa (sest puudus ühine, üldine massi vaimustus, niisugune, mis oleks olnud murdmatu), vaibudes ja nagu kartlikult veel edasi elades. Viimases asjaolus aga nägid ka paljud meie tolleaegsed võõrad võimukandjad ja saksa soost mõisaomanikud — vana korra toekamad toed — erilist hädaohtu enesele: neile paistis, et oleks õigem, kui „alam rahvas“ inetuid tegusid teeks, mis õigustavad seaduse nimel vaheleastumise ja valju karistuse toomise, et rahva hingest püüdeid vabadusse ja julgust rahulolematuse avaldamiseks oma mõisnikusoost seatud nõuandjatele ja kaitsjatele juurtega välja kiskuda. Seesuguse mõtteviisi tagajärjeks oli paljude mõisnikkude eneste — ka valitsuse — poolt kuritahtlik rahva sala-üleshässitus revolutsioonilistele tegudele. Seda tehti väga ettevaatlikult nii meil kui Venemaal, enamasti ülesostetud isikute ja oma lähemate „õukondsete“ kaudu, kes siis ka rahvast julgustada püüdsid tegudele, et pärast (kui, näit, meil, rahvas küllalt hirmu tunda saanud ja mõisais tapetute veri voolas ning karistajate vitsakimbud hoiatuseks õnnetute turjal tantsisid) maitsta tasu vilja. Ei tule tõepoolest, hinnates 1905. ja 1906. a. sündmusi, kogu süüd rõvedate tegude eest, mis tol ajal meiegi kodumaal aset leidsid, veeretada ainult uuendajate ja revolutsionääride kaela, suur arve selles osas jääb kanda ka mõisnikel, kellest nimelt üks osa otse jalustrabavalt rumalusi korda saatnud ja ainult kõige kitsamat poliitikat mõistnud ajada, välja kutsudes vaime, keda pärast raske taltsutada, sest vaevalt möödus 1905. ja 1906. a. sündmustest 10 aastat, kui tuli suurim sündmus, mis pühkis ootamatult senised suured päris jäljetult. Vaevalt vahest nüüd oleks see sündinud niisugusel teraval — nimelt „enamliisel“ — kujul, kui omaaegsed Venemaa politikategelased ja valitsevad klassid ning mõisnikkude juhid vähegi elutargemat osa oleksid etendanud ja ajalt ning sündmusilt midagigi juurde õppida tahtnud.

Eestlased haarasid sõjariistad kätte mitmesugustel põhjustel. Algas avalik „mäss“. Omad mured ja üleskihutajate sõnad ajasid tema vere keema. Nähti, et tõepoolest ei kanna palved, sooviavaldused ega nõudmised oma olukorra parandamise kohta isegi valitsuse ees soovitud tagajärgi; teati, et mida üksik venelane vahest eestlase kasuks parandada sooviski, saades lligutatuks eesti rahva häda-dest, selle lämmatas mõisnikkude võim kavalasti koha peal, eestlase kodus. Kui raske oli nimelt eestlase elu isegi nüüd veel, XX aastasaja alul, on praegu otse võimata

uskuda. Oleneti eeskätt saksa mõisniku tahtest ning tujust ja Vene sandarmivalitsusest ning kubernerite politseimäärustest. Kannatati sakslase ja venelase surve all ühel ajal: elati Saksamaa „asumaal“, sealjuures aga ametlikult olles „venelased“ ja Vene alamad. Kuna Venemaal, Peipsi taga, eemalt vaadates nii kisendav olukord ometi ei valitsenud, vaadati Eestis kogu aeg igatseval pilgul Peipsi poole. Sellepärast ei tulegi imeks panna asjaolu, mis suguse rõõmuga tervitas eestlane (kes kogu aeg ei olnud jätnud lootust paremate päevade peale) sõnumeid, mis hakkasid tulema Venemaalt 1905. a. Kui vastuvõtlik nimelt oli eesti rahvas sel ajal igasugustele Venemaalt tulevatele päevadele, näitab asjaolu, kuidas kohe pärast esimesi rahutusi Peterburis need ka varssi Tallinna üle kanduvad. Kuna aga Vene revolutsionäärid igatsesid demokraatlikku riigikorda, mõtles eestlane koguni separatistlikke mõtteid. Vene karu virgus oma pikast talveuinakust ja ühes temaga eestlane — iserahvana, venelaste ja mõisnikkude üllatuseks. Mis sellest, et ses algavas võitluses eestlane seekord kaotas, jäi ju see tema viimaseks kaotuseks! Sest kuna Venemaale said „punased aastad“ hukatuse alguseks, võimaldasid 1905., 1906. ja 1917. a. sündmused Eestile 1918.—20. a. vabadusvõitluse ja iseseisvuse. See oli võitluste aeg, millele veel kohe ei järgnenud võidukoit, kuid tema kaudu nägi rahvas, et ahelatest võib vabaneda, et ka ahelaid on võimalik purustada, ja see oli tähtis. Ebaõnnestunud vastuhakkamise mahasurumise järele töö ei võinud eestlase hingest välja peksa vabadusepüüet, ja tema meelde jäi aeg, millele võiksime teatavas mõttes nimeks anda — kui nii võib öelda — Eesti pärtli-öö.

2. Sangaste mõisa.

Et mõista Sangaste „sõda“, tutvume lühidalt Sangaste mõisa ajalooga, tema omanikuga ja Sangastes valitsenud olukorraga. Sangaste mõisa kohta kirjutab L. v. Stryk¹⁾: Sangaste (Schloss Sagnitz) on endine domeen, ja nagu näib, on ta ühtlasi olnud ka Tartu piiskoppide asupai-gaks. Mõisa ehitati juba 1287. a. ja tal oli venelaste maaletungimise ajaks kaheksa elumaja ja pea kõik põllud haritud. Kuningas Stephan muutis Sangaste ja paljud naabermõisad majandusmõisaks, mis Rootsi kuningas

1) Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands, erster Theil: Der ehstnische District, lk. 146—149.

Gustav Adolf 10. veebr. 1626. a. Christoph Ludvig Raskele annetas. Tol ajal kuulusid Sangaste mõisale peale Valga linn¹⁾ veel paljud kõrvalmõisad, nagu: Noetkenshof (praegune Foelk ehk Toywell, s. o. Laatre mõisa Sangaste juures? Ka Toywell'i, Teufel'i, Toivola nime on XIII sajandil Liber census Daniae järele asutatud Sangaste kirik kandnud;

1) Valga linn on kujunenud muistsest eesti Pödeli külast.

Pödeli küla oli Pödeli jõe pahemal kaldal. Seda küla laastas umb. aastal 1215 Novgorodi vürst Mstislav oma 15000 mehega. Samal aastal rüüstasid Pödelit lätlased, kes üldse armastanud sagedaüld sõjakäike eestlaste vastu korraldada. Juba 14. sajandil on seda paika Valgaks hüütud, kuid siiski ei kao ka veel Pödeli nimetus, ja kuni meie päevini kannab tema jägi Pedeli nime. Veel 15. aastasajal on Valga juures Pödeli-nimeline küla olemas. Millal see küla just hääbus, on teadmata.

Pödeli nime kõrval leiame selle küлага (ja pärastise Valga linna ning maakonnaga) ühenduses järgmisi tarvitusel olnud nimetusi, nagu: Padalla, Paddel, Paddal, Pedel, Valk, Valckma, Valgama, Valganua ja t. Pödeli küla ei tule aga ära vahetada samanimelise küлага Järvas: nagu teada, leiduvad praegugi Järvas, Mäo mõisa (Meckshof) juures, Padula ja Valgma küla. Nendel ei ole aga midagi ühist Valga maakonna muistse Pödelliga, kuigi Järva Padula juures on kord ka Koivaste küla (kuulus varemini Koordi ehk Orrisaare alla, praegu maapinnalt kadunud) asunud, missugune nimi nagu iseenesest meelde tuletab Koiva jõge jne. Järvas ettetulevad kohanimed sarnanevad nii üllatavalt Valga muistsete nimetustega, et E. Pabst'i ja R. von Toll'i kogutud „kirjade“ hulgas leiduva dokumendi sisu („Brieflade“, 1. köide, 2. osa, lk. 596—605, nr. 604: „Toimetus ja otsus piiride kohta Valgama ja Nurmsi vahel, samuti Paddali ja Koivaste vahel, missugused piirjooned Leonhard Torstenson'i ja Aleksander von Esen'i vahel tüliõunaks olnud“, Mäo mõisas, 18. kuni 21. juulini 1647) võib esimesel pilgul Valga Pödeli kohta käivaks lugeda. Ja tõepoolest, mäherdune üllatav sarnadus kohanimedes: Valga juures on Pödeli küla ja jõgi, Järvas Mäo mõisa juures aga Padula küla ja „Badalsche Bäche“, Valga juures Koiva jõgi, Järvas aga Koivaste küla, Valga juures tuleb ette Valgama ja Valckma nimetus, Järvas aga on olemas ka Valgamaküla, Tartumaal on Mäksa mõisa, Järvas aga — Mäo (Meckshof) jne.!

Millal muistse Pödeli asemele praegune Valga linn on rajatud, ei või kindlalt tõendada, ütleb M. J. Eisen, kuid mõned peavad selleks aastat 1334, ning tema rajaja oleks ordumeister Eberhard von Manheim (Monheim). Aastal 1345 langeb Pödel ühes timbruskonnaga Leedu vürsti Olgerti vägede tallermaaks, kuid kosub jälle, sest tulevane linn asub kaubateede sõlmel. 16. sajandi teisel poolel oli Hargmäl (Valga juures) verine lahing, milles Liivimaa iseseisvus ja orduvõim jäädavalt kokku varises. Selles lahingus olid tegevad ordumeister Fürstenberg ja maamarssal Philipp Schall von Bell. Vene sõja ajal oli Pödeli-Valga paarkümmend aastat Vene valitsuse all, kuid anti 1584. aasta rahulepingu põhjal Poolale. Samal ajal sai muistne Pödel linna õigused (kuningas Stephan Bathory'lt), ja sellest ajast saadik hakatakse linna sagedasti ajaloos nimetama. Kui

K. R.), Puka¹⁾, Buchholzhof²⁾, Krüdnershof³⁾, Kawershof Karulas⁴⁾, Halechthof⁵⁾ ja veel mõned teised, praegusele Karulale allunud mõisad-külad. Omalt poolt lisasid poolakadki mõisale maid juurde (Kawalitz ja Anderkassenhof). 30. dets. 1723. a. annetas Peeter Suur mõisate reduktsiooni teel riigi omanduseks saanud Sangaste, Kawershofi ja Karula mõisa kindralmajor Ivan Mihailovišt Golovinile. Temalt päris mõisa tema poeg admiral A. I. Golovin, kelle lesk oli veel 1765. a. Sangaste omanik. Viimase pärijate vara jagamise läbi sai tema ülemkojamarssali vürst Nikolai Mihailovišt Goloviniga abiellunud tütar Catharina mõlemad mõisad omale ja pärandas nad oma pojale vürst Aleksander Nikolajevič Golitsõnile edasi. Golitsõn pantis Sangaste 1798. a. 25 000 rubla eest kolleegianõunikule parun Karl Arpshofenile. Selle lesk, sündinud Ciropelius, andis oma laste (kaardiväe lipukandja ja rüütli Karli, kornet Georgi ja von Patkulliga abiellunud Maria ja v. Buxhōwdeniga abiellunud Anna) nõusolekul Sangaste 20. apr. 1808. a. 243.000 rubla eest kojanõunikule Friedrich v. Berg'ile, kes 16. juunil samal aastal mõisa enda omanduseks laseb kirjutada, ja pärandas selle siis oma lesele Wilhelminele, sünd. v. Erms'ile, ja oma neljale pojale. Ühe transakti teel võttis 1839. a. Sangaste mõisa üle kindral-adjutant, pärastine kindral-feldmarssal ning Poola asevalitseja krahv Friedrich Wilhem Rembert v. Berg, andis selle aga 21. dets. 1851. a. oma vennale, Malta ordu rüütli Gustav v. Bergile, kelle surma järel Sangaste loss ühes naabermõisast lõigatud kolmekümne ruutversta suuruse metsaga sai tema lesele Charlotte Catharina Elisabethile, sünd. krahvipreili Sieversile, ja lastele, nimelt kindral-feldmarssal krahv Friedrich v. Bergi

Sangaste mõisa aastal 1626 Rootsi kuningas Gustav Adolffi poolt Christoph Ludvig Raskele anti, kuulus selle mõisa alla ka Valga linn kui Sangaste mõisa osal. Aastal 1627 on linn varemetes, kuid kerkib uuesti üles; 20 aastat hiljemini on Põdeli külla aseme lähedal kokkupõrge rootslaste ja venelaste vahel. Aastal 1643 kingib kuningas Karl XII „Valga“ linna ooberst Anrep'ile, kellele linna kodanikud 21. augustil 1678. a. raekojas truudusvande annavad. Õnneks võeti kingitus mõne aasta pärast tagasi. Põhjasõjas (1703—1708) põletati Valga jälle maha, kuid 1720. a. on linnake juba uuendatud ning läheb 1721. a. rahulepingu järele Venemaale.

- 1) Ka Buxhōwdenshof ehk Perendi ehk Bocken Hof saksa keeles.
- 2) Jäljetult hävinud.
- 3) Laates.
- 4) Endine Restjärve mõisa?
- 5) Kujunenud endisest Haleti külast.

poolt lapsendatud Friedrich Georg Magnusele, Aleksander Rembert Joachimile ja Georg Rembert v. Bergile — viimased said keisrilt 26. aug. 1856. a. õiguse kanda krahvi nime (kolmeks põlvaks? K. R.) — ja Emilie Wilhelmine v. Bergile ühiseks omanduseks. 30. märtsil 1873. a. tehtud varajagamis-akti järele võttis Sangaste ühes Tartus, Karlova tän. asuva majaga omale 290 000 rbl. eest Friedrich Georg Magnus krahv Berg, Soome vabariigi kodanik. Praegu on Sangaste mõisal 4 karjamõisat: Vastnemõisa (Hermsberg), Tiidumõisa, Sarapuumõisa ja Lambamõisa, viimane küll veel nii nimetatud ainult vanades kirjades (praegune „Piiri“ talu). Ühtlasi kuuluvad Sangaste mõisale mõned naaberkihelkonna talud, nagu näit. Otepää kihelk. Arula (Palupera) valla „Pülme“¹⁾.

1) Praegune Pülme (tuletatud sõnast pulmad?) talu on koosnenud Ala- ja Mäe-Pülmest. Teda on pidanud 52 aastat Pülme Tõnis (kuulsa Zuura Juhani vend) ja tema perekond. Selle talu on Tõnisele määratud vastu Tõnise tahtmist Arula mõisa omanik Bruiningk 1859. a. Talu eest on ta pidanud mõisale puid kokku vedama ja neid mõisa tarviduseks sööks põletama (kivistütt pole tol ajal kodumaal saada olnud). Et mehel ainult 7 hõberubla olnud, kartnud ta talu vastu võtta, sest selle pidamine nõudis raha ja tööjõudu, mõisale aga pidi sõed korralikult põletama. Tõnise tõrkumist nähes saanud mõisnik vihaseks ning pannud temale ette, kas võtta Pülme talu või mõisa peksupäevil — reedel või esmaspäeval — 30 viisahoopi. Tõnis valinud poole Ala-Pülme talust. Mäe-Pülmel elanud tol ajal Raag-Andres, Sassi Jüri ja Täär-Jaan oma sulase Adra Otiga, kes kolmekesi kasutanud Mäe-Pülmest. Adra Otist on rahvasuu loonud huvitava laulu, mida aga ruumipuudusel siinkohal tuua ei saa. — Järgmisel aastal aetud Ala-Pülmelt Täär-Ants kui riinkas mees minema (tahtnud Tõnise sarraga viljapuhastamisel kadeduses reheall viljahanguga läbi lüüa) ning antud kogu Ala-Pülme temale. Ala-Pülme eest pidanud Tõnis mõisale tegema nädalas 3 hobuse- ja 8 jalapäeva, s. o. ise või oma palgaliste kaudu. Pülme olnud tüübiline 3-päeva talu. Järgmisel aastal kõrgendatud teoorjus 4 jala- ja 4 hobusepäeva peale, raharenti pole olnud. Nimetatud ajal olnud Arulas vallakirjutajaks ja koolmeistriks kuulus Leesa Juhani. Neljandal aastal antud Pülme talu Tõnisele rendile; nimelt arvatud nüüd teoorjus raharendiks ümber — 130 hõberubla aastas. Samal aastal läinud kogu Pülme talu ja Raudske (Saare) ühes 160-vakamaalise maa-alaga Arula omaniku Villebois' käest 3600-rublalise kaardimängu-võla eest Sangaste krahv Bergile, kes mõlemad Pülme talud ühte liitnud ja selle ühendatud suurtaalu 128 rbl. eest Tõnisele edasi rendile jätnud. Uus Pülme talu olnud 25 taalrit ja 14 krossi (puhast põldu 60 vakamaad, 24 vakam. heinamaad), ühes karjamaa ja metsaga kokku umbes 300 vakam. suur.

Huvitav on veel märkida, et selle, kaardimängu kaudu Sangastele, kuid administratiivselt Arulale-Paluperale kuuluva talu kaudseks mõjuvõimsaks käsutajaks oli Arula omanik (pärast de Villebois'd)

Sangaste on suur mõisa. Nii on ta suurus olnud (L. v. Stryk'i järele): 1627. a. põllu all 20, „kõrve“ seisukorras aga 113 adramaad, 1637. a. 28 (põllu all), 1641. a. 42, 1688. a. 35, 1725. a. 32, 1734. a. 35, 1738. a. 35, 1744. a. 35, 1757. a. 36, 1832. a. 39 ja 1874. a. 45 adramaad. (Adramaaks tuleb V. Reimani järele nimetada maatükki, mille mees ühe adraga ja ühe äkkega ära haris. Selle järele võeti kümnist. Adramaa suurust ei saa täpsalt kindlaks määrata, seda enam, et ta kui maa väärtuse hindamise ühik pole alaliselt muutumatu olnud: 1715. a. näit. määrati kindlaks, et nüüd ühe adramaa peale tuleb 16 töövõimelist meest ning naist (8 meest ja 8 naist.) K. Lander¹⁾ teab, et adramaa suurust pole senini veel üldse ära seletatud. Ometi arvatakse teadvat, et 1 adramaa on 80 taalrit — 12 päevamaad; 1 taaler — 90 rootsi tenga.

Kui võtame ühe taalri peale väga tagasihoidlikult 2 vakamaad (liivi), siis selgub, et Sangaste mõisal oli põllu all vakamaades: 1627. a. 360, 1874. a. aga vähemalt 7224 liivi vakamaad! Ehk 160 sõduritalu, kui selle keskmiseks suuruseks võtame 45 liivi vakamaad.

Kuni viimase ajani olid mõisamaad täiesti maksuvabad, eestlased pidid aga oma väikese põllulapi pealt suurt tasu maksma — mõisnikule ja riigile. Mäherdused suured maa-alad Sangastes olid mõisatel kasutada kuni viimase ajani, näeme L. von Stryk'i andmetest. Selle järele oli 1627. a. Sangaste kihelkonnal maad adramaade väärtuses põllu all $39\frac{3}{4}$ adramaad, kasutamata aga $237\frac{3}{4}$ adr., sellest Sangaste mõisal põllu all $20\frac{1}{4}$ adr. Aastal 1874 on Sangaste kihelkonna mõisatel kokku $127\frac{49}{80}$ adr. Sellest arvust langeb (1877. a. sellesse kihelkonda kuulunud) teiste mõisate arvele adramaid: Laatre mõisa $16\frac{1}{80}$ adr., Puka m. $10\frac{3}{40}$ adr. (sellest Vana-Puka $5\frac{9}{10}$, Uue-Puka $3\frac{3}{20}$ ja Väike-Puka 1 adr.), Tõlliste m. $10\frac{8}{20}$, Kuigatsi m. $7\frac{8}{40}$.

Hermann von Bark, kelle sugulased vanarahva teades olnud Vene keisri Aleksander II hukutajate kaasabilisteks. A. Kruusbergi andmetel puudub aga neil juttudel igasugune alus.

Ühest selle perekonna liikmest kõneleb Friedebert Tuglas oma raamatus „Teekond Hispaania“ („Siuru“ kirjastus, lk. 48), nimelt, kuidas ta kohanud Madridis Ernesto Bark'i, sakslast Tartust, kes „olnud 1877. a. Türgi sõjas, siis Helveetsias rahvusvahelisest sotsialistlikust tööst osa võtnud, pärast seda Hispaania tulnud, siin hispaanlaseks saanud, ja praegu mitme väbameelse ettevõtte liige, kirjanik ning muu seas ka ajakirja „Economía Social“ toimetaja, 23 keele valdaja.“

1) Рейснеръ: Эсты и латыши, ихъ история и бытъ. Москва, 1916.

Pringi m. $7\frac{2}{5}$, Iigaste m. $6\frac{27}{80}$, Keeni m. $6\frac{11}{40}$, Vaalu m. $5\frac{39}{40}$, Restu m. $9\frac{1}{10}$, Uniküla m. 4, Lotamõisa I⁵⁰/₈₀ ja kirikumõisa $1\frac{1}{8}$ adr. Nii on Sangastes kõige suuremad mõisad — Sangaste, Laatre, Puka ja Tõlliste, kuna kihelkonna keskmised mõisad oleksid Lotamõisa ja Puka. Kui palju adramaid oli tegelikult kasutada talupoegadel-ee-
lastel, ei ole mul täpsalt teada, kuid võrreldes mõisamaa arvuga oli nende käes nii väike maa-ala kihelkonna maast, et see tähelepanugi ei vääri (suurem osa sellest talupoegade maast oli pealegi rendi kujul talupoegade kasutada).

Sangaste kihelkonna mõisamaade suurust kujutab piltlikult järgmisel lehek. olev tabel.

Kõik need mõisad on nüüd Asutava Kogu poolt vastu-
võetud seaduse põhjal võõrandatud (läinud aastal ka Sangaste m.). Mõisate maad pole „tasuta ära võetud“, nagu balllased välismaalt armastavad kirjutada, vaid üsna headel tingi-
mustel võõrandatud.¹⁾

Mis puutub Sangaste mõisa asupaigasse, siis on Sangas-
tegi, nagu pea kõik kodumaa mõisad, looduse poolst ilusasse
kohta ehitatud, kõnelemata lossi enese vällmusest ja sise-
musest, kus leidub üle saja toa, mis kõik hästi kaunis-

1) E. V. Põllutöö-ministeeriumi poolst esitati 1924. a. oktoobris Vabariigi Valitsusele võõrandatud maade eest tasu maksmise seaduseelnõu, kus on tulukuse määrajaks a) L.-Eestis — 1901. a. 4. juuni seaduse põhjal ettevõetud maahindamise rublad; b) Põhja-Eestis — Eestimaa rüütelkonna maapäeva otsuse põhjal ettevõetud maahin-
damisel saadud a d r a d, arvates 1 Eestimaa ader 300 puhaskasu-
rubla; c) Saaremaal — Saaremaa rüütelkonna maapäeva otsuste
põhjal ettevõetud maahindamisel saadud adrad (adramaad), arvates
1 Saaremaa ader 150 puhaskasu-rubla. Maa kohta, kus tähendatud
andmed puuduvad, võetakse tulukuse määramiseks Põllutöö-minis-
teeriumi korraldusel 1901. a. 4. juuni seaduse ja selle juurde käi-
vate hindamisinstruktsioonides ettenähtud hindamisnormide alusel
arvutatud puhaskasu-rublad. Samadel alustel võib endiste omanik-
kude nõudmisel tulukust kindlaks määrata omandusühikute kohta,
mis asuvad Põhja-Eestis ja Saaremaal.

Tasu suurus arvatakse välja iga omandusühiku kohta, kapitali-
seerides selle tulukust, mis väljendatud puhaskasu-rublades, nelja
protsendiga. Põllumajanduslikkude hoonete arvel suurendatakse
tasu 10—25% võrra, arvesse võttes hoonete väärtust ja otstarbeko-
hasust. Saadud summast arvatakse maha omandusühiku peale in-
grosseeritud ja riigi kanda võetud võlad ühes maksmata jäänud
protsentidega, samuti ka teised avalikkõiguslikud koormused kuni
25. oktoobrini 1919. a. Ülejäänud summa kuulub väljamaksmisele
endisele omanikule Eesti markades, arvates 1 rubla = 20 Emk. Ta-
suta võõrandatakse ainult endised Vene riigi ja põllupanga maad,
endiste rüütelkondade päralt olevad maad, kvote-, kuuendiku- ja

Sangaste kihelkonda kuulunud mõisate väärtus adramaades:

	1627	1637	1641	1688	1725	1734	1738	1744	1757	1832	1874
Sangaste (Schloss Sagnitz)	20 ^{1/4}	113	28 ^{1/2}	42 ^{1/2}	35 ^{5/8}	32 ^{5/8}	35	35 ^{5/8}	31 ^{5/4}	39 ^{1/10}	43 ^{3/20}
Restu (Resthof)	1 ^{3/8}	22 ^{1/4}	2 ^{1/2}	3 ^{3/4}	7 ^{1/8}	6 ^{1/4}	7 ^{1/8}	7 ^{1/8}	7 ^{1/4}	8 ^{2/3}	9 ^{1/10}
Laatre (Fölc)					12 ^{1/2}	7 ^{1/2}	11	12 ^{1/4}	12 ^{1/8}	13 ^{1/10}	16 ^{11/30}
Tõlliste (Teilitz)	9 ^{7/8}	54	12	15	9 ^{1/2}	6 ^{1/4}	6 ^{1/4}	6 ^{1/4}	7 ^{1/8}	8 ^{1/20}	10 ^{3/20}
Unikõlla (Umniküll)					2 ^{1/4}	3 ^{1/4}	3 ^{1/4}	3 ^{1/4}	5 ^{3/8}	4	4
Lotamõisa (Charlottenthal)					5	5	5 ^{1/4}	5	12 ^{1/8}	14 ⁵	15 ^{9/20}
Keeni (Könhof)		1 ^{3/4}	2 ^{1/4}	10 ^{1/2}						8 ^{3/10}	6 ^{11/40}
Vaalu (Wahlenhof)					5	5 ^{1/4}	5 ^{1/4}	5 ^{1/2}	5 ^{1/8}	5 ^{2/5}	5 ^{3/40}
Kuigatsi (Loewenhof)	3 ^{3/4}	16	3 ^{1/2}	4	9 ^{1/8}	6 ^{1/2}	8 ^{7/8}	9 ^{1/8}	9 ^{1/2}	7 ^{9/10}	7 ^{37/40}
Pringi (Brinkenhof)	1	25	2 ^{3/4}	2 ^{1/4}	2 ^{1/4}	2 ^{1/4}	2 ^{1/4}	2 ^{1/4}	2 ^{1/4}	7 ^{13/20}	7 ^{2/5}
Ilgaste (Ilgast)	3 ^{1/2}	7 ^{1/2}	3 ^{1/2}	6	9 ^{3/4}	8 ^{3/8}	9 ^{1/2}	9 ^{3/4}	10 ^{1/2}	5 ^{17/20}	6 ^{27/80}
Vana-Puka (Alt-Bockenhof)										5 ^{9/10}	
Vastse-Puka (Neu-Bockenhof)					8 ^{7/8}	8 ^{1/4}	8 ^{7/8}	8 ^{7/8}	8 ^{5/8}	3 ^{2/20}	10 ^{3/40}
Väikse-Puka (Klein-Bockenhof)										1	
Kirikumõisa (Pastorat)		1 ^{3/4}	1	1	1	1	1	1	1 ^{1/8}	1 ^{2/5}	1 ^{1/8}

Kokku: 39^{3/4} 237^{3/4} 44^{1/2} 77^{1/2} 106^{1/4} 91^{1/4} 102^{3/4} 106 106 119^{3/8} 122^{1/5} 131^{49/8}

tatud. Eemalt ja lähemalt vaadatuna näib mõisa nagu mõni väike rohelusse ärapeidetud kindlustatud linn olevat. Vähe eemal mõisast on aset leidnud haigemaja ja apteek. Hooned — neid ei jõua esimesel pilgul lugeda — on pea erandita telliskivist, nagu suurt mõisa hiigla-aeda ümbritsev kõrge müüri. Igal pool on elektrivalgustus, prügitatud tänavad ja alles hiljuti võis mõisa põllule sõitvat väikest veduritki vagunitega liikumas näha. Nüüd on rööpadki üles kistud.

Ilmasõja päevil oli Sangaste kellegi lätlase käes rendil.

Mis puutub Sangaste mõisa end. omaniku krahv Friedrich Georg Magnus v. Bergi isikusse, siis peab alla kriipsutama tema sümpaatlikkust. Teda pole tema talude pidajad — sangastlased — meie teades kunagi milleski süüdistanud, küll aga tema teenreid ja sulaseid, kes on ikka krahvi haruldast usaldust tema selja taga kurjasti kasutanud, toimides ilma krahvi teadmata ja omavoliliselt. On küll näiteid tegelikust elust, kus sangastlased, pöördudes otse krahvi enese poole, pea alati on saanud õiguse ning rahulduse. See on haruldaselt heasoovlik isik, eeskätt just oma talupoegade suhtes, kellega on ikka ümber käinud kui omasugustega, olles ise huvitatud oma inimeste käekäigust ning edust. Kiskuja või kurnaja pole ta kunagi olnud. Sellevastu on Sangaste lossi ametnikud — ülemvalitsejad, valitsejad, metsaülemad, metsavahid, koerapoisid j. t. — täielikud vastandid olnud krahvi isikule. Nad on nähtavasti otse kohuseks pidanud seda heaks teha, kus krahv oma „rumaluses“ eestlaste vastu liiga heatahtlik olnud... Selles oma liigpüüdmissõinas mõisale teeneid üles näidata ning Sangaste eestlast võimalikult vaevata, ongi põhjus, miks sangastlased on ikka ärevuses olnud ning mõisat oma südame põhjas vihanud. Ka 1905. a. sündmuste põhjusi uurides peame seda asjaolu arvesse võtma. Krahv ise on vana inimene, üle 80 aasta vana, noorest saadik kõrvutu ning vahetpidamatult tegevuses, lastes mõisa asju ajada igasugustel volinikkudel ning asjameestel. Krahv teeb kogu päev oma töötoas füüsilist tööd (muu seas on tal enda kabinetis oma käega

talumaad, maad, mille omanikud osa võtsid landeswehrist. Tasu-summa maksab riik välja hiljemalt 30 aasta jooksul. Võla pealt maksab riik 4%.

Eespool-toodud kalkulatsiooni järele tuleks võõrandatud maade eest tasuda 680 miljonit Emk., kuid see summa võib väheneda, sest ei ole veel kindlaks tehtud, kui suured maa-alad olid nendel isikutel, kes eestlaste vastu sõdisid landeswehri ridades.

tehtud tammepuust mööbel!) ega taha midagi teada mõisa suurest asjaajamisest. Näit. selle asjaolu tõttu on teda igasugused volinikud ja valitsejad nii halastamatult ekspluateerinud, et omal ajal nii õitsvas seisukorras olnud mõisa nüüd nii suurtesse võlgadesse on langenud, et mõisa lõpliku hävimise ärahoidmiseks oli Eesti Vabariigi Valitsus sunnitud vahele segama ning võlgade katteks mõisa võõrandama! Krahvi asjameeste huvid pole saanud saatuslikuks mitte üksi mõisale, vaid ka sangastlastele. Kui sangastlane võttis 1905. a. kätte sõjariistad, siis meie arvates mitte niivõrt krahvi enese, kui mõisa sulaste omavoli vastu. Ei suudetud enam kannatada maruballlasest mõisa-ülemvalitseja Kirstein'i ja teiste tegusid eestluse kui seesuguse vastu. Krahv Berg ise ei aimanudki, mis tema teenrid Sangastes tegid. Lugu selgub meile veelgi enam, kui teame, et krahv oma otsekohese „kirvetöö“ kõrval uuris väsimatult rukki isetolmumise küsimust ja arendas „sangaste rukki“¹⁾, huvi tundes eeskätt oma teadusliku töö vastu. Ta on isiklikult töötanud 48 aastat rukki-küsimuse kallal, ja selle aja jooksul on ta välja arendanud uue rukkiliigi, mis erinev oma pea raskuse ja tera suuruse poolest; nii kaalub uue liigi 1000 tera keskmiselt 46 grammi, kuna harilikku rukki 1000 tera raskus üle 36 g ei küüni. 1924. a. läks krahv Bergil korda saada 7 valminud rukkipead, mis kokku sisaldasid 43 tera, neist 18 võrdlemisi head. Neist 43 terast olid idanema läinud 20. Samuti on vana krahv isiklikult palju korda saatnud maaparanduse, sookultiveerimise, metsanduse, karja- ja hobusekasvatuse alal jne. Krahvil polnud aegagi huvi tundmiseks kõige muu vastu. Just sellega tuleb seletada sedagi hiljutist asjaolu, kuidas krahv hakkas kohut käima oma rentnikkudega, nõudes neilt üle jõu käivat renti: ei teotsenud krahv ise, vaid tema minia ja selle volinik — mõisa valitseja ja viimase huvikaaslased.

Just mõisa agarate sulaste „mustsaja“ vastu astuski 1905. a. sangastlaste omakaitsevägi. Nähtavasti oli tõesti kogu Sangaste meeste aktsioon ette võetud eeskätt valitseja Kirsteini vastu, keda, nagu allpool näeme, mõisa õues ka tublisti „tantsitati“; kuid tedagi ei mõelnud keegi surmata, nõuti ainult järeleandmist raskes elus ning kergendusi. Peale muu nõuti mõisa metsast puid, mida mõisasulased keeldusid külmal talvel müüminast taluinimes-

1) R. Tamm: „Sangaste rukki juubel“, „Postimees“ nr. 70 (20), 1928; „Kuidas külvad, nõnda lõikad“, „Postimees“ nr. 72, 1926.

tele. Muidugi oli „mässajate“ hulgas ka üksikuid ägedamaid, kuid needki olid oma sotsialismis ja revolutsioonimeeleolus võrdlemisi tagasihoidlikud. Krahvile ei soovitud üldiselt mitte paha, pealegi teati, et teda kodus polnud. Et sangastlased oleksid koguni „läti mustri järele“ soovinud asutada oma Sangaste vabariiki, see on liialdus; kuid jääb siiski tõeks, nagu meile jutustada teatakse, et üksikud noored tuisupead ka sellest on unistanud ja kõnelnud teistele. Sooviti rahu, paremaid eluvõimalusi ja üldse lahedamaid olusid Eestile, nagu sel ajal kõikjal, ka Venes. Terve riik ju kääris, kuni pahlavatas suur revolutsioon 1917. a.

(Järgneb.)

Kaljo Randa.

Kuri silm.

Lugulaul „Kuldja“ jutustab, et selle nime kandja tütarlaps teel mõisniku tütrega kokku puutub, last kiidab, lapse pead paitab ja kohe jälle edasi sammub. Kui pea selle järele laps haigeks jääb, otsustab mõisnik ühes prouaga, et Kuldja kuri silm lapse kahetanud ja seesuguse nõiateto eest tuleb Kuldjat karistada.

See Kuldja kurja silma lugu tuletab elavalt meelde esivanemate sellekohast usku. Mitte ainult muistsed eestlased ei uskunud kurja silma, vaid niisama hästi sakslased; aga ka mitte veel üksi sakslased, vaid kõik muud maailma rahvad. Usk kurja silma maagilisse jõusse on rahvusvaheline nähtus, millega igas maailmajaos kokku puutume. Seda usku ei ole haridus meie päevini suutnud kõrvaldada, kui see ka õpetlastele enam dogma ei ole, nagu vanal ajal.

Bastian arvab, et see usk tekkinud igal pool maailmas iseseisvalt (Völkergedanke), kuid vaevalt võib seda oletamist õigeaks tunnistada, kui ka enam kui ühes kohas selle usu tekkimist võib mõõnda. Tingimata on selle usu tavalisest üks rahvas teiselt omandanud.

Juba Plutarchos (50—120 p. Kr.) kirjutas pikema harutuse kurja silma üle ja ta eeskuju järele on hiljemini mitmed teised teinud. Homeros ei kõnele küll otsekohe kurjast silmast, tunneb aga Gorgo pead, mille vaade inimese kivistab. Vanades Baabüloni nõiasõnadades nimetatakse väga sagedasti kurja silma. Sumeri-, akadikeelsetel savitahvlikestel, mis Briti muuseumi toodud ja mis enam

kui paar tuhat aastat vanad, räägitakse sagedasti kurjast silmast.

Vana Testament küll otsekohe kurja silma ei nimeta, aga mõned seletajad väidavad siiski, nagu oleks ühel ja teisel puhul kuri silm mõeldud. Sellevastu kõneleb Talmud juba selgesti kurjast silmast. Lühidalt: teated kurjast silmast ulatuvad kaugele muinasaega tagasi. Usk kurja silma ei ole meiegi päevil Eestis ega mujal lõppenud, nagu 1922. a. ilmunud S. Seligmanni tähtis uurimus „Die Zauberkraft des Auges“ seda tunnistab.

Vanade roomlaste komme, laevadele silma peale maalida või silma kuju laevaninasse panna, on teed leidnud kristlikesse kirikuissegi. Leidub mõnda kirikut, mille ukse kohale või mujale on Jumala silma kuju asetatud. Roomlaste laevade silm pidi homöopaatilise abinõuna kurja silma vastu mõjuma; kristlik kogudus arvas juba varakult, et Jumala silm kirikuis kirikulisi kurja silma, aga ka muu hädaohu eest kaitseb.

Keskajal ühendati kurja silma tavalisest nõidusega. Nõiaprotsesside ajal pandi iseäralist rõhku silmade, nimelt punaste silmade peale, sest viimased moodustasid nõidnaiste tunnismärgi. Sprenger katsus oma raamatus „Malleus maleficarum“ (Nõiavasar) 1487. a. kurja silma kui nõiduse ühe tähtsa teguri kohta teaduslikku seletust anda. „Võib juhtuda, et kui keegi mees või naine kellegi poisi ihu peale vaatab, teda kas vaatega või ettekujutusega või kirega ärritab, ja et see kehaliku muutmiselega on ühendatud, silmad väga õrnad on ja sellepärast muljeid kergesti vastu võtavad. Mõnikord sünnib, et sise-mise ärevuse mõjul silmad halva omaduse saavad. — Siis võib ka juhtuda, et silmade ligi olev õhk halvaks moonduv ja see osa jälle teise ja nii edasi kuni poisi silmadeni ja see õhk võib poisi silmi moondada halva-omaduslikuks ja silmade vahenduse kaudu poisi sisemisi osasid jne.“ Igatahes arvas „Nõiavasara“ kirjutaja, et silma kuri vaade nagu hääl telefonis edasi läheb teise inimese juurde, seal aga ühtlasi halba mõju avaldab, kurja sünnitab.

Luther oskas küll rooma ebausu vastu sõdida, aga nõiduse asjus sipleb ta niisama selleaegsete vaadete paelus kui „Nõiavasara“ kirjutaja. 1519. a. avaldas ta Kaalatia raamatu seletuse mõtteid, et nõiad kurja silmaga võivad lapsi võluda ja haigeks teha. Nimelt pidas ta laste luupainajat (Elbe) kurja silma tagajärjeks. Kurja silmaga tegevat nõiad Lutheri arvamise järele eriti siis kahju, kui neil kade meel on kellegi ema ilusa lapse üle. Seesugu-

seid haigusi pidas ta parandamatuks, ehk olgu siis, et nõid ise appi tuleks terveks tegema.

Iirlased nimetavad kurja silma Smil Balor. Balor oli nimelt nende muistne kuningas, kes oma kurje silmi ainult siis avas, kui vaenlane oli tulemas. Hispaania ajaloolane Oviedo jutustab, et Nikaraagua nõiad võisid pilkudega lapsi tappa (Knortz, Folkloristische Streifzüge).

Kõige rohkem kardavad kurja silma meie päevil veel türklased. Kuldsarve paadimeestel on paadi ees- ja tagaotsas sinised klaasrõngad kurja silma vastu. Nagu meil poed ukšelävele hobuseraua panevad, et õnne ja rohkesti ostjaid poodi tuleks, nähakse Stambuli kauplustes väga sagedasti sfinksi pead — kaitseks kurja silma vastu. Rumeenia ja Anatoolia talupojad panevad põllu äärde hobuste ja härgade pealuid kaitseks kurja silma vastu, mis vilja võiks ära nõiduda. Nagu meil asa foetida (juudasitt) peab kurja silma eest kaitsema, loodetakse Türgimaal kaitset maarjajääst, mis kas rõivastesse või maja külge pannakse.

Mitte vähem ei kardeta Egiptuses kurja silma. Seal puutub mõnikord imelik nähtus silma: uulitsal jalutab naisterahvas üllemata toredas riides; naisterahva kõrval käib laps, sopane ja räbalais. Emad arvavad, et nende sopased, räbalais lapsed kõige paremini on kaitstud kurja silma eest. On ju lapsed iseäranis hellad kurjale silmale.

Islam ei salli amulette, mis mingisugust hingelist kujukutavad, küll aga amulette koorani salmidega. Sääraseid leidub palju.

Imestleb keegi last ja näevad seda vanemad, käristavad nad lapse hõlmast tüki välja, põletavad selle soola, maarjajää ning koriandriteradega ja suitsutavad last nende suitsuga või riputavad seda tuhka lapse pähe (M. Busch, Deutscher Volksaberglaube).

Usk kurja silma on kahtlemata juba inimsuse algajal elusse tekkinud. Kuri silm, paha silm, kade silm, õel silm, kuri pilk jne. tähendab oletust, nagu oleks mõnele inimesele või loomale omane enda vaatega teistele inimestele ja loomadele kahju teha. Kõige õrnemad ja hellemad kurja silma ees on lapsed, iseäranis valget verd lapsed; sellepärast hoitakse väikesi lapsi iseäranis hoolsasti, et neid keegi vähetuntud võõras ei saaks näha. Aga pulmade ja laulatuste ajal võivad pruudidki koguni kergesti kurja silma alla langeda ja selle käes kannatada. Sel põhjusel kaetud vanemal ajal mõnes kohas Eestis, nagu nüüdki veel muhameedlaste mail, pruudi nagu nii kinni, et ainult silmad jäänud välja vaatama. Arvati nimelt, et kuri silm

paljasse ihusse palju hõlpsamini mõju avaldab kui rõivas-
tatud kehasse, ehk küll väikestele lastele riidedki palju varju
ei pakkunud kurja silma eest.

Nagu lapsed, on loomadki, nimelt koduloomad, väga
õrnad ning hellad kurjale silmale. Kurja silma vaatest
kaotavad nad söögi-isu, jäävad kõhnaks, saavad täid või
mingisuguse haiguse ja lõpevad viimaks. Kuri silm suu-
dab isegi koera võluda; koer vähemalt hoidub kurjast
silmast eemale.

Esivanemad uskusid, et haigusi kas kõrgemad olevused,
vaimud, surnute hinged saadavad või aga ka kadedad
inimesed. Kadedad püüavad peaaesjalikult silmaga kahju
teha, iseäranis kehvad kadedad jõukamatele inimestele.
Kurja silmaga käib tavalisest kiitus käsikäes. Kade
katsub kadedust nii varjata, et keegi sellest aru ei saaks.
Kahjusaaja ei märka, et kade teda oma silmadega võlub;
peale selle oskab kade ennast nagu sõbraks maskeerida;
ta kiidab seda, kellele ta tahab kahju teha, nii et kiidu
pärast kahju saaja kahjutegijat sugugi ei tea kahtlustada.
Sajataks kade, märkaks kahjusaaja kohe, et hädaoht lähe-
neb; kiituse puhul ei näe ega aima kiidetav hädaohtu.
Kiidusõnu ei ole vaja iga kord valjult rääkidagi; juba
salajane sosistamine mõjub.

Kiituse kartus põhjeneb omalt kohalt jumalate kadeduse
kartusel. Kreeklased, aga ka roomlased uskusid, et juma-
lad inimeste peale kadedaks saavad, kui viimaste käsi hästi
käib. Vana ajalugu ja mütoloogia pakuvad meile hulga
näiteid, kuidas uhkustamise järel ikka langemine käib:
Kroisos kaotab aujärje, Ajas mõistuse, Niobe lapsed jne.

Teades, et jumalad, kes varandust või muud kiiduvää-
rilist annud, seda igal silmapilgul võivad tagasi võtta
kadeduse pärast, sundis varakult abi otsima säärase kade-
duse vastu: Hoiti uhkustuse eest; aga kui keegi võõras
ometi midagi kiitis, pidi vähemalt ohverdamine jumalate
kadeduse lepitama. Jumalatele anti selle poolt, kelle kohta
nad võisid kadedaks saada, midagi väärtuslikku, et nad
kadedusest loobuksid. Hilisemal ajal muutus seesugune
ohverdamine tavalisest kiituse tagasitõrjumiseks.

Amulettidegagi püüti end kadeduse eest varjata. Amu-
letid kaitsesid ometi enam inimese kui jumalate kadeduse
eest. Need esinesid alguses paelte ja rihmade näol; neid
pandi lastele ja loomadele ümber, võeti selleks aga muidki
aineid, näiteks poolkuid, aga isegi jumalate pildikesi,
nagu Serapise omi. Tihti nähakse neil amulettidel käsi,
kõik viis sõrme harelil; see oli alguses kaitseotsija palve

sümbol ahvardava kadeduse vastu, pärastpoole aga lihtsalt abinõu nõiduse tagasitõrjumiseks (O. Jahn, Deutsche Opferbräuche). Majadestki püüti õnnetust ja häda eemale hoida; seks pandi ustele ja väravatele Gorgo pead, aga ka lõvid, hundid irevil hammastega.

Ei kantud amuletti, katsusid vanad rahvad endid seda- viisi kurja silma eest kaitsta, et käsi rusikasse nii tõmmali, et põial sõrmede vahelt välja paistis. Säherdune käe rusi- kasse tõmbamine oli põlguse märgiks sellele, kellele seda tehti. Oletati, et nõidus iseäralikkude põlgust avaldavate žestide tagajärjel oma kahjutegeva väe kaotab. See komme sulab kokku teise kombega, mis õnne kiituse puhul, olgu see enese või teiste poolt, sülitada käsib, sest sülitamine kuulutas sügavat põlgust juba ennemuiste ja seda peetakse põlguse märgiks meiegi päevil (M. Busch, Deutscher Volksglaube).

Ei või ütelda, et Eestis kuri silm alati kiiduga ühen- duses seisaks; meil võivad mõlemad oma ette kahju teha, s. o. kuri silm võib kahju teha, ilma et ühtlasi kiidetaks, ja niisama võib kiita, ilma et kiitjal pruugiks kuri silm olla. Mõlemaid juhib tavalisest ikka kadedus. Kurja silma ja kiitmise mõjul tekkinud tagajärgi nimetatakse tavalisest „kahetamiseks“, „imestlemiseks“, „ära- tegemiseks“, „silmanamiseks“.

Vanasti arvati kadedate arv iseäranis suur olevat; mitte ainult inimesed ei avaldanud kadedust, vaid ka loomad, isegi jumalad, nagu tähendatud. Vanad kreeklased väitsid tihti jumalatest, et need inimese suurt õnne ei sallivat, vaid seda püüdvat hävitada. Vanadel kreeklastel tuli seega õnne- päevil ühelt poolt inimeste, teiselt poolt jumalate kadedust karta. Kadedusest tekkiva hädaohu kõrvaldamiseks loobuti mõnikord vabatahtlikult vähemalt osast õnnest. Eestis vähemalt ei tunta Taara, Uku ega haldjate kadedust ini- meste õnne üle.

Rahva arvates avaldavad kuri silm ja kiitus vaadatusse suurt mõju, toovad mõnesuguseid haigusi, nagu krampe, halvatus, luupainajat, paiseid, langetõbe, liisikust, ärakul- vamist, peavalu, unetust, silmavalu, hambavalu jne. Aga vähe veel sellest: surmagi võib kuri silm tuua. Kuri silm tekitab usse piima sisse ja paneb piima venima, takistab leiva kerkimist, ajab õlle nurja, katkestab kudu- mise ajal kanga lõimed ja niied, rikub küti püssi, nii et see enam märki ei lasä ega ülepea lindu ega looma tapa, keelab loomi püsesse ja kalu võrku minemast, kalu isegi

õnge otsa hakkamast, takistab külvatud seemne idanemist ja vilja kasvamist.

Ülepea võib konstateerida, et kuri silm peaaegu kogu looduse kohta halvavat, takistavat mõju avaldab. Eestist ei ole ma ometi teateid leidnud, et kivid, vesi, liiv jne. ta käes kuidagi oleksid kannatanud. Saarlased usuvad ometi, et kade silm isegi laevale võib kahju teha (Holzmayer, Osiliana I). Sellevastu näib, nagu oleksid vanad eestlased uskunud, et tuul ja üldse õhk ei jää kurja silma ees ükskõikseks, kuid selgemad andmed puuduvad selle väite tõendamiseks. Näib veel, et kurja silma võimuses arvati olevat peaaegu kõike seda teostada, mida nõidade võimuses üldse arvati olevat.

Kiidu kohta ei ole ma otsekoheseid andmeid leidnud, et kiitus oleks surma saatanud, küll aga teatakse sellele järgnevast haigusest, iseäranis kauniduse kaotamisest ja kõhnaksjäämisest kõnelda. Teades, et kuri silm ja kiitus nii suuri asju korda saadavad, mõistan varssi rahva suurt kartust ühe kui teise eest.

Leidub kahesuguseid kurja silmaga isikuid; ühed kahtavad meelega, teised ilma tahtmata. Meelega kahtavad kõik nõiad ja kadedad, tahtmata aga mitte ainult pahad, vaid ka head inimesed. Kuri silm on neile nii-ütelda kaasa sündinud; nad ei tahaks oma silmaga kellelegi kurja teha, aga ilma nende tahtmata teeb nende silm ometi kurja. Ülematele ja alamatele võib niisugune silm olla kaasa sündinud. Ena võib ilma tahtmata oma lapsi kahelada, peig pruuti, sugulane sugulast. Kahetaja teeks kõik, mis võimalik, et silm kahetuse mõju ei avaldaks, kuid ta ei suuda silma nõidusliku väe vastu panna. Nagu sütitav klaas päikese käes ikka sütitab, nii avaldab kuri silm ikka mõju vaadatavasse. Eriti kardetavad kurja silma poolt on musta verd isikud, nimelt musta verd meesterahvad.

Tähtsamaist isikuist öeldakse paavst Pius IX-dal, paavst Leo XIII-dal, kuningas Victor Emanuelil, keiser Napoleon III ja keiser Wilhelm II kuri silm olnud olevat. Kui paavst Pius Peetri kirikus jumalateenistust pidas, ei julgenud roomlased kirikusse minna; ainult võõrad käisid siis kirikus. Kui paavst kuskil kõndis, põikasid tema nägijad eest kõrvale.

Soomlased tunnevad niisama kurja silma kui eestlased, peavad silma omanikuks aga tavaliselt laplasi. Rahvalaulud nimetavad mõnigi kord laplast lappalainen kyyttösilma = vildaksilm, kõõrdsilm laplane. Vepslased kõne-

lesid prof. L. Kettusele mõnda korda kurjast silmast, seda mõnesuguste haiguste, nimelt muhkude, paisete jne. tekitajaks pidades. Kui keeleuurija vepslaste arvamise kohta kahtlust avaldas, hoiatasid vepslased teda kergemeelsuse eest, väites, et kahtleja liiga pea saab kurja silma mõju tunda.

Lemminkäisest ütleb „Kalevala“ selle nõidumise puhul (XII, 447—448).

Tulta iski turkin helmat == Tuld löid kasuka hõlmad,
Valoi silmät valkeata == Silmad sähvasid sädemeid.

Eestis teatakse ühest Kiiu mõisnikust, et ta vaatest loomad varssi tõbiseks jäänud, isegi ta omad loomad. Seda teades käskinud mõisnik alati loomad sealt eest ära ajada, kuhu ta ilmunud.

Umbes samasugust lugu kõneldakse ühest Karula mõisnikust, kes kuhugi sõites teenri ikka enese ette saatnud tulekut kuulutama, et keegi ei külvaks, sest tema nähes külvatud vili ei kasvavat. Tulikalju ajal käskinud ta enese alati appi kutsuda, sest ta vaate peale kustunud tuli.

Eestis räägitakse, kurja silma omandavat see isik, kellele ema 3 aastat rinda annud. Wiedemann teab, et pärast lapse sündimist tuleb emajuuksed või titejuuksed hoolsalt kõrvaldada; selleks lüpsab ta piima juuste peale ja mässib pea rätikusse, et juuksed peast hõlpsasti ära tuleksid; jätab ema nii tegemata, saab laps kurja silma (Aus dem inneren und äusseren Leben). Veel teatakse, et need, kes võõriti, viltu vaatavad, kurja silma omandavad. Rootslased Eesti rannas väidavad, et neil lastel, kel sündides jalad enne välja tulevad, on kuri silm (Russwurm, Eibofolke).

Hispaanias peetakse kurja silma päritavaks, Bulgaarias sohilaste märgiks; Rootsis saab laps kurja silma, kui ema teda pärast võõrutamist veel imetab.

Meil ustakse veel, et kes nõiaks hakkavad, need kurja silma omandavad. Nõidadeks võib kas sündida või aga mingisuguse teo varal saada. Vanemal ajal väideti, et nõid peab kuradiga lepingu tegema. On keegi aga korra nõiaks saanud, võib ta silm kahju teha.

Dr. Hurt teatab Võrumaalt, et ütlusel: et sa kaeh! vaadates mingisuguse asja peale samasugune mõju on kui kurjal silmal, s. o. et ta asja ära nõiub (Beiträge zur Kenntniss estnischer Sagen und Ueberlieferungen, lk. 30).

Niipalju kui kurje silmi ka leidus ja niipalju kui need ka paha tegid, oskasid vanad eestlased kurja silma mõju ometi hästi paralüseerida. Nad tundsid niihästi sõnu kui ka muid abinõusid, mis amuletina kurja silma vastu kaitsesid.

Võrumaal tarvitati kahetamise vastu järgmisi sõnu „Nõna mutta, silma sitta, tagasipidi käima kui vähk“ (Põlva).
Pärnumaal Abjas loetakse kahetuse vastu järgmisi sõnu „Kaheta oma karvast ja nimeta oma musta; mis pikem tõmba läbi hammaste, mis lühem, lase mööda lõppeid maha; mis sa minu asjast tahad!“ Vahel lisatakse vee juurde: „See asi oli niisugune, enne kui sa oma sitast silmadega ja pasaste paletega teda nägid!“

Veel loetakse Pärnumaal kahetuse vastu järgmisi sõnu

Rist ette, rist taha,
risti peale punu,
punni peale nupp!

Setumaal loeti järgmisi kahetusesõnu:

Kuukõnõ, aokõnõ,
õdangunõ aokõnõ,
hummogunõ päävakõnõ,
bogorodetso, bogorodetso, bogorodetso!“

Järvamaal tõmmatakse kahetatud laps kolm korda läb redelipulga. Virumaal aga pestakse kahetatud lapse võ looma nina veega puhtaks ja katsutakse seda vett kaheta jale kuidagi sisse anda; ei ole see muidu võimalik, keedetakse sellest veest kohvi ja kutsutakse kahetaja jooma.

Kui kellegi kurjasilmalise isikuga kokku puudutakse tuleb — arvab rahvas — teda tagaselja mõttes hästi sõi mata, siis ei hakka kuri silm peale.

Palju enam tuntakse Eestis abinõusid kahetust kahju tuks teha. Kahetuse puhul võeti Tarvastus vanemal aja kahetaja läve alt ning kahetaja kasuka karvu südame kohal ja lõigati ka natuke ta juukseid; kõik need ained seotakse nartsu sisse ja suitsetati kahetatud isikut nendega 3 neljapäeva-õlut.

Ehk jälle võeti kahetaja pahema jala postal, valat kannu sisse vett, keerutati kolm korda päri päeva ümber pea ja joodi siis vesi ära.

Võnnus pannakse arstirohuks kahetuse vastu kusega segatud vette juudasitta ja väävlit, tilgutatakse kuuma kivi peale ja hoitakse kahetatud isikut selles aurus. Kahetatud last suitsetatakse juudasitaga ja viheldakse saunas ainult selga mööda. Teisal Võnnus kästakse seesugusel puhul lapse krae sisse juudasitta panna. Ehk pühitakse lapse särgiga kõik ukselingid ära, pestakse särk vees ära ja selle peale last ennast selles vees.

Harju-Jaanis kiidetakse kahetuse vastu heaks abinõuks humuritee joomist. Humuritee otsustab ka, kas haige

tõesti kahetatud. Kui haige pärast tee joomist oksendab, on ta kahetatud, vastasel korral ei ole.

Võrumaal tarvitatakse kahetatud lapse arstimiseks järgmist abinõu: Söögilaua pestakse neli nurka eraldi iga anuma sisse ja antakse seda kahetatud lapsele juua. Siis pühitakse toas need kohad ära, kus arvatakse kahetaja olevat käinud, pärast pühitakse tuba üldse ära, pannakse pühkmed laua peale ja suitsetatakse last nende pühkmetega.

Kui paha silm kellestki on üle käinud ja tal söögiisu võtnud, kästakse Narva pool oma ukse alt lävelt prügi võtta ja sellega elutuba suitsetada.

Boecler küll oma töös otsekohe kurja silma ei nimeta, tähendab ometi, et lastele raha, leiba ja küüslauku kuhugi pandi abinõuks nõiduse vastu. Nõidus igatahes tähendab siin kurja silma kahetust. Tuttav on, et veel mineva aastasajani asa foetida, aga ka sulahõbe lastele ikka amuletiiks kaasa anti — kaitseks kurja silma vastu. Kreutzwald teab, et Tallinnamaal mõnes kohas sulahõbeda aset kahetiserohi ja nõiakollad täitnud (Der Esten abergl. Gebräuche). Veel nimetab Kreutzwald samas teoses, et musutamine pidanud last kaitsma kurja silma vastu.

Vanemal ajal kandsid mehedki asa foetidat amuletina alati kaasas; enamasti pidasid nad seda taskus, naised ja neiud aga preesi ehk sõle all (Eesti mütoloogia, lk. 25).

Kahetusevastaste abinõude hulgas ei kannata suurem osa arvustust välja; asa foetidat selle vastu ei või täiesti hukka mõista. Asa foetida on ühe hommikumaa puu pihk, mis puu tüvest välja immitseb ja päikese paistel kuivab. See pihk võib närve ergutada ja elustada, umbes sedamoodi, nagu palderjan seda teeb. Säärane ergutamise oligi arvatud maagiline vägi kurja silma vastu. Tõbe ega põdemist ei suutnud see inimesest kuidugi mitte eemale hoida.

Pärnumaalgi nimetatakse mõjuvaks kaitserohuks kahetserohu (*Lycopodium*), mille asemele visatakse punast lõnga, et rohi, mida kohati „Vana Anne kolladekski“ kutsutakse, paremini mõjuks.

Loomade arstimisel tarvitati Sangastes järgmisi sõnu:

Issand, Issand, Issand,
paranda minu elajid,
läbi kahte kurgu keelepera,
läbi kahte nelja silmatera
Essa, Poja ja Püha Vaimu nimel. Aamen.

Ehk jälle :

Kuri silm kaegu minu elajist kurale poole,
hää silm kaegu hääle poole ;
kea kivist pirru kisk,
kea lainest lõmmu lõhk,
kea aganist tundi käaud,
sinna võtku võhlu silma,
kon vähjal omma.
Issa, Poja jne.

Ehk jälle :

Kula mihe, kula naise, kula tudriku, teie kiel, miel hiialikus, alt utsema atja toe, alt utseme põllupeenre, alt utseme hainakuhja.	Kula kikka kirgva, kula kana kaakva, minu elajas terves, sõõma ja jooma. Issa, Poja jne.
---	--

Ilma Isa, Poega ja Püha Vaimu nimetamata tarvitati järgmisi sõnu :

Kahe ei võl kaksaka,
Võhlu ei võl võtta,
Nõid ei võl nõidu. Aamen.

Puhjast on järgnised kahetusesõnad kirja pandud :
„Issa meie. Kribasson, krabasson, virbasson, varbasson,
tagane ära, roojane vaim, anna Pühale Vaimule maad.
Jumala, Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel. Aamen.“

(Järgneb.)

M. J. Eisen.

Kirjanduslik ülevaade.

E. Vesterinen: C. R. Jakobson. Porvoo, V. Söderström, 1926.
115 lk., hind 20 Smk.

Kui Eesti tegelaste elulugu tahetakse soomlastele jutustada, siis peab, nagu näha, ikka paganuse-aegadega algama ja kõik aastasad läbi käima, kuni otsaga selle isiku juurde jõutakse, kellest jutt on. Nii oli lugu Aino Kallase n. n. Koidula elulooga ja nii on nüüd ka sellest väikesest raamatust, mis sisaldab Jakobsoni eluloo, umbes neljandik ajaloolise ülevaatega täidetud.

Selles ülevaates on kohti, mis õiendust vajavad. Mõisnikud ei saanud Vene aja algusel mitte ainult „kaotatud maad tagasi“, vaid palju enam. Vene usku minejad ei oodanud maade saamist mitte ainult „Venemaalt“, vaid ka omalt kodumaalt. A. 1866 ei tulnud Eesti mitte venekeelne „Vene rahukohus“. Ka ei palunud eestlased (91. lk.) rahukohtute „uuendamist“. Rahva rahutuste mahasurumiseks ei tarvitatud ikka mitte kasakaid, vaid üldse sõjaväge. Mitte ainult mängukooride ja laulupidude asjus ei saanud soomlased Eestist äratust, vaid ka nende 1876. a. näituseks oli kahtlemata äratust annud Riia suur näitus 5 aastat enne seda. Fählmannist võib vaevalt arvata, et tema „ei jaksanud uskuda“ eesti rahva tulevikku; tema püüdis seda laadi seletustega üksnes sakslasi rahustada, et

nad eestlasi veel enam ei rõhuks. Et „Kalevipojaga“ taheti eestlastele ütelda: „Oled kuninglikust sugust“, see ei ole V. Reimani, vaid Bertram-Schultzi sõna. 23. lk. saab lugeja asjast nii aru, et Jannsen ühes lehega Pärnust Tartu kolis. Seesama mõte esineb ka 75. lk., kus üteldakse, et Eestis olnud ainult kaks eesti lehte: „Sakala“ ja „Eesti Postimees“. Kui Jannseni üteldakse, et sakslaste ja kiriku puuduste arvustamine temalt ialgi tuge ei saanud, siis ei ole see üsna täpsalt õige, sest Jannsen oleks mõndagi korda arvustanud, aga tsensor ei lasknud. Tsensor Suigusaare tähtsust Jakobsoni tegevuse ajal ei ole sõnagagi nimetatud!

Ka eluloo teadetes ei ole ühendust vajavaid kohti mitte vähe. Jakobsoni isa töös oli siiski kahtlemata osa iseteadlikku rahvuslikku püüdmist; seda näitab juba Jannseni ütlemine temaast, ja Linnutaja lauludest tuntud sõnad, et isa oli Jakobsonile lapsepõlves rahva minevikust rääkinud, ei ole vististi mitte paljas luule. Jakobsoni vend Eduard ei surnud „noorena“. Mis 38. lk. kirikukonvendist üteldakse, ei ole üsna täpsalt õige. Jakobsoni „Kooli lug. raamat“ tõrjuti väga laialt koolist eemale, iseäranis Tallinnamaal. Koidula laule on Jakobsoni „Kooli lug. raamatus“ palju enam kui „paar“. Ei tea, kas raamatu kirjutaja ongi kõiki selle raamatu osi näinud, sest ta kiidab ainult „Helmeid“. See ilmub selleski, et ta 71. lk. ei tea, kes see „eesti lauluk“ on, kes on kirjutanud „Tere, Soome suguvend“. See on A. Reinwald. Et Jakobson oleks „vähenalt „Sakala“ alg-aastail võrdlemisi vanameelne“ olnud ja pärastpoole muutunud, on üsna põhjata arvamine. Niisugust Jakobsoni toimetatud kalendrit, kui 81. lk. räägitakse, ei ole ialgi olnud! Jakobson ei annud mitte kohe kõike temale kingitud 600 rubla stipendiumiks, vaid 100 rubla A. Sõrdile, nagu ta ise lehes teatas. Et „keiser“ oleks eesti põllutöö-näitusele auhindu andnud, ei ole tõenäoline. Lugeja saab 86. lk. asjast nii aru, et Jakobson ei suutnud E. Kirjam. Seltstile seda elu sisse puhuda, mis seltsil enne oli olnud, ja et selts seepärast kidurat elu elas, kuni viimaks kinni pandi. Üsna kindlaks võib aga pidada, et E. Kirjam. Seltsi saatus koguni teine oleks olnud, kui Jakobson mitte mõne kuu pärast ära ei oleks surnud.

Segaseid kohti on raamatus paraku mitmes kohas. Mis on näit. Vändral tegemist nende meestega, keda 61. lk. loendatakse? Ega Väandra ju Viljandimaa ei ole ja ega K. Päts ju ei Väandra ega Viljandimaalt pärit ei ole! Harry Jannsenist on raamatu kirjutajal väga vähe teateid olnud; ei ole sedagi nimetatud, et H. Jannsen „Heimathi“ asutas ja et Jakobson temaga siis ära leppis. A. Grenzstein olla Tallinnas „Oleviku“ „uuesti ellu äratanud“ ja sealt „Eesti Postimehe“ toimetajaks kutsutud. Mõistatuseks jääb selle juures lugejale, miks pastorid tema poolt olid, kui ta seesugune oli. Kõige parem oleks olnud, kui raamatu kirjutaja oleks Jakobsoni järele tulnud ajajärgu kohta seda tähele pannud, mis A. Jürgenstein oma Jakobsoni eluloos 110.—111. lk. kirjutab, siis oleks kirjeldus tõe põhjal olnud. 95. lk. räägitakse, et Viljandi Põllum. Seltsi maja oli juba Jakobsoni eluajal valmis saanud ja et Jakobson oli selle õnnistamisel esinenud, aga eelmisel leheküljel üteldakse, et Jakobson oli esindunud nurgakivi panemisel. 98. lk. on pilt seltsimaja saalist, kus on näitelava j. m., aga 94. lk. üteldakse, et majas on nüüd kool. Mis ühendust on Jakobsoni elulool selle majaga, mille pilt on 88. lk., kus praegu on pank, mõned ärid ja „Sakala“ toimetus? Keelelisi vigu on ka. Eesti „kihelkond“ tuleb tõlkida „pitäjä“,

sest soome „kihlakunta“ on midagi muud. Valdemari raamatu nimi ei olnud „Meie kaubalaevastiku meeskond Läänemerel“. Sel ajal ei tarvitatud veel sõna „laevastik“, ja Jakobson oli „Flotte“ tõlkinud „kaubalaeva vägi“, mis niisamasugune sõna on kui merevägi ja maavägi. Sellest „vägi“ sõnast oli Veskelgi mõte tulnud, et viimaks võivad eestlased „kaubalaeva väest“ päris „mereväe“ teha. — Vähemad keelelised vead jäägu nimetamata.

Üldse peab ütlema, et nii väikeses raamatus ei tohiks nii palju vigu olla.

Kõigest sellest hoolimata tuleb E. Vesterisele tänulik olla, et ta on katsunud Jakobsoni elulugu soomlastele erapooletult jutustada, sest soomlaste seas on Jakobsoni kohta laialt umbes seesugusel seisukohal olnud, kui näit. C. H. Niggol on. Igatahes oleks Jakobson soome keeles täielikuma eluloo väärt olnud, kui see on, aga sellestki on kasu.

J. Virula.

Oskar Luts: Ants Lintner. Jutustus. 104 lk. Noor-Eesti kirjastus Tartus.

„Ants Lintnerit“ võiksime nimetada moodsaks üliõpilasjutustuseks, moodsaks just sellepärast, et autor on taotlenud tabada siin kõige hilisärgemaid küsimusi ja probleeme üliõpilaselusel; kohati on ta jutustusse põiminud otse päevakajalisi küsimusi (nagu vaenulikud korporatsioonid), mis Lutsu nii ligidase suhte tõttu ainega isegi kordaläinuiks osutuvad. Et aga neid pikemalt ega põhjalikumalt ei käsitleta, neist teose põhielementi ei moodustata, siis loomulikult tuleb sest ikkagi kui kõrvalisest tühjast-tähjast mainides mõelduda ja otsida teose olemasolu õigustust teisilt aluseilt.

Neid aluseid ei taha aga kuidagi leida. Ses jutustus on palju räägitud, paljult räägitud, enam kui Luts seda harilikult oma jutustusis teinud, kuid kõigest niivõrt pealiskaudselt, seotumalt ja laialipaisatult, et mitte kuidagi midagi kõike kandvat ja ülevaheldavat ei oska leida. Loeksid nagu Lutsu följetoni „Postimehe“ joorialt, kuid sealsamas jälle nagu oleks ka ilukirjanduslikku maiku.

Kahtlemata on „Ants Lintner“ Lutsu eelmiste teostega võrreldes kõige saamatum, kobavam ja otsitum. Ei väljendu siin millelegagi see nii kiidetud Lutsu loomingu mängkeruus ja huvitavus. Tundub puha kokkulipitud-lapitud „kaubana“. Valitseks nagu mingi õhupuuduse-tunne, mis paiguti otse ängistuseni võib viia. Ei ole autoril ju mingit kompositsioonilist järjekindlust ega loometööd, on kirjutatud vaid seda, mis silmapilgul pähe on juhtunud, kord följetoni, kord novelli-romani. Ja muidugi siis juba ka kummallegi vastavas stiilis ning vaimus. Võrreldagu:

„Mine mehele“, ütles härra Iital tütrele, „mine mehele, siis on su tulevik kindlustatud.“

Äkki tuli tuppa proua Iital, silmad pungil nagu ühel keisril „Maailma ajaraamatus“, tugev ja lihav, kelle ees oli hirm mõlema „Ma kuulsin“, põrises ta, „ma kuulsin kõik, mis te siin kõnelesite.“

Ja sealsamas mõni lehekülge edasi:

„Sihita uitis uulitsail, ei teinud head ega halba. Tihe udu mässis linna oma üska, kuski vilkus tuli. ... Autopritsi hoiatuskell löikas karget õhku ja kodanikkude närve.“

Võimatu järjekindlusetus ja stiililiste võtete segiloopimine! Siin lame-labane följeton, Luts à la kalendrisaba, sealsama's ruttav

uus-realistlik, ekspresionistlik jutustusloos. Luts püüab kõike kasutada, kuid kõike võimalikult segasena ja omalt poolt ehitud magushapukate vürts- ja piparsõnakeste lisandustega.

Ja mäherduse virila tasakaalutu mulje jätab „Ants Lintner“! Alguses alatakse suure plastilise pildiga ja zhestidega, kirjeldatakse ühte ansat ühõpilasolengut pikalt-laiat parkümmend lehekülde, filosofoeeritakse, larutatakse, kuid edaspidi hakatakse konstateerima ainult fakte paari lausega. Näit. stseen: Ants on kodu õuel. Korraga: „tõusis Ants Lintner kaevurakkelt, läks kambrisse, pani end uude ilikonda, ja see kahekümne kl. matk preili Itali juurde ei tähendanud talle mitte midagi; oli täiesti teguvõimas ja priske, kui jõudis päralt. Teda võeti rõõmuga vastu“ (autor ei läoe alata isegi uut rida)...

Mida lähemale lõpule, seda hõredamaks iga reaga, just kui jookseks üleskeeratud kellavedru järjest ikka enam maha. Alguses hoidsid veel mõned vaimukamad dialoogid ja pildidki stiilil elu sees, kuid lõpuni ei ole nende tagavarast jätkunud: dialoog muutub vesiseks, leigeaks — lõpuks ainult kuivaks tegevustikku näitavaks abinõuks.

Et autor oma tegelasi armastab iseloomustada peamiselt kõneluste kaudu — on ju tegevuski paiguti rakendatud dialoogivormi —, siis hakkab dialoogi mõjul ilmestuma neistki midagi sarnast: leiget, huvitut, nii paljukuuldut ja ärahõõrutut. Neis kui oleks midagi — kuid siiski ei oleks, paistab läbi nende liigpaberlikkus. Nad on meile juba endisest ajast „Andrese elukäigu“ ja „lõingu“ kaudu tuttavad haigehingelised ja poolpsühhopatoloogiliste kalduvustega inimesed, olgugi et sedapuhku on neile selga actud üliõpilaste ja filiate kitsad kuued. Kordamine, enesekordamine, ainete kui ka inimeste, isegi sündmuste suhtes on see Lutsust niikuinii. Vanadele äraleierdatud väikekodanlisile paaripanekuile ja abielurikkumistele ei suuda ta pookida enam midagi uut juurde. Seepärast siis: õhkul

Ehk nende inimeste psühholoogiline külg. Ei julge öelda, et sedagi oleks kuigi palju.

Ants Lintner on üliõpilane-jurist, kehvk, popsipoeg, kohmetu ja poolsaamatu, kel „pole liig suuri nõudmisi elu vastu“. Elab ise rahakitsikuses ja nälgides, aga kui vanale Sulele viinaraha tarvis on, siis pole ta millalgi vaene: ikka leidub 50 varaks. Ta pole millalgi armastanud, kuid armudes elukogenud filiasse toimib nii „kogenud“ mehena, et selle otse vaevata omandab (pean vana Itali toimingut labaseks ja üleasureks — ilma temata võiksid lood kujuneda just niisamuti). Jääb mõistatuseks, miks tal just nii peab minema, kuna ta seda ise õieti tahtagi ei oska? Saatuse?

Või millega oleks see põhjendatud, et hr. Italle kui rikkale ja laiade eluviisidega harjunud inimesele vilets ja seltskonnas saamatu narmendavate püksisäärtega üliõpilane Ants Lintner meeldib esimesest pillgust peale? Ja milleks see veider tahe just s ä ä r a a t üliõpilast tütre meheks saada, kui ümberringi kümneid paremaid ja rikkamaidki? See jääb vist ainult autori teada. Niisamuti ilma kindlate piirjoonteta on proua Ital ja prl. Leagi (mõlemad tuletavad küll vägisi meelde „Andrese elukäigust“ ämma ning tüdart ja „lillingust“ samu). Neile pole antud mingit isiklikku mõtet ega võimeid, nad teotsevad ja räägivad kui käimapandud automaadid, hinge neil ei ole, võib-olla ainult natuke kirge või jonnit. Mis muidu oleks selle

põhjuseks, et Lea juba esimeste nädalate jooksul oma meest petma hakkab? Vist küll lihtsalt jonnakas tahe abielurikkujat mängida.

Näib, et peategelased on kõik kuidagiviisi virilad; neis on antud sõnu ja tegusid, aga — paistab — inimest tervikuna kaugeltki mitte. Autor on astunud kujutatavatele liiga kõrgedale, ise peaaegu üheks jutustuse tegelaseks muutunud, seega liiga palju enesest, olgugi kaudselt, kuna kujutatavad on surutud kolmandale kohale. Kõrvalisemad tegelased aga, kus autor ise nii palju kaasa ei ela, on seetõttu mitmeti huvitavamad ja paremad; nii vana Sulg oma puhtinimliku „jänuga“ kui ka prl. Sovik oma ürgnaaiseliku sooviga: „Saa aru — tahan mehele. Ei taha, ei taha õppida — lollus.“

Sarnaseid ebasümmeetrilisi inimeskäsitusi, kompositsioonilist kavandlikkust ja psühholoogilist põhjendamatus „Ants Lintneris“ peasjalikult toodetaksegi: kõrval-, pisiasjad on tähtsamad kui jutustust kandev sündmustik, kõrvalkujud enam pakuvad kui nimiosad. Sotsiaalne idee, mis viimase lausega väljendatakse, seisab nagu punane lipp luuavarre otsas keset lagedat turgu püsti — ei midagi ühist eeljutustatud „Ants Lintneriga“.

Ainukene, milles „Ants Lintner“ kuidagi õnnestunud, on tema mahakäinud, allavajuv ajakohane miljöö: tulunduslikud pankrotid ja üliõpilaste üleproduktioon. Kõik peale selle tundub mõnusalt refereeritud variandina „Andrese elukäigule“ ja „Iilingule“. Sellise loomisviisi esildab küll vist autori liiga suur produtseerimistahe ja vähenõudlikkus iseenese vastu, mida võis märgata juba Lutsu mõnes endiseski töös.

R. Sirge.

Hugo Raudsepp: Kikerpill linnapead. Komöödia kolmes vaatuses. Taavet Mutsu kirjastus 1926. 125 lk.

Mingil kombel ei jää Seenetreial maha Tiit Piibelehest. Koguni näib, et ta ületab viimast. Piibeleht lõbustab oma naljaga ainult ärimetsa Westmanni perekonda ja oskab enesele võita vana Westmanni südant. Seenetreial lõbustab oma lõbusate jantidega kogu eesti rahvast ja võidab oma Ameerika Dollari-Kristusega kogu kapitalistlikonna südame.

Seenetreial — see pole aga keegi muu kui Hugo Raudsepp, kelle nime all ilmiski Seenetreiali poolt töötatud „Ameerika Kristus“. Hugo Raudsepp kirjutab ühe lõbusa komöödia teise järele ning võidab nende kaudu tõelikult kogu eesti rahva südame.

Millest see tuleb, et Raudsepa lustilised komöödiad „Ameerika Kristus“, „Kikerpill linnapead“ ja „Sinimandria“ on kirjutatud just ajal, mil kirjanik väljavaateta, rõhuvast haiguses? — Otto Västriki räägib legendi maailma loomisest ja ühes kirjjavahehuses tõendab Raudsepp, et rõõm sunnib looma.

Sellest on võõrail vist raske aru saada. Peaks tungima Raudsepa süvaima saladustesse, mis on isin aga võimatu. Lühidalt võime öelda siiski niipalju, et Raudsepp püüab päikeseküllase ilmavaate, mingi uue Jumala poole, vastandiks senintuntud ennastalgavale ja askeetsust nõudvale usule. Eks ole selle kinnituseks sääraseid kujud, nagu Otto Västriki, suur elu luuletaja, ja kohtumõistja Simson, üks varakreeklasi?

„Nii palju kannatust, valu, viletsust, muret, väsimust äripäevast... Kui vähe rõõmu, heledaid silmapilke!“ Miks ei peaks siis Seenetreial, alias Hugo Raudsepp, valmistama paljudele lõbusat

meeleolu, kui tal on anne suurendada elurõõnu? Kes teeb kirjaniikule etteheiteid ta kergemeelsuse pärast, see ei talita õiglaselt.

Argu arvatu, et Hugo Raudsepp armastab ainult nalja. Ei — ta mõtleb ka „suuri mõtteid“ ja „sügavaid ideid“. Raudsepa või tema lähimate kaaslaste — Milli Mallika ja Andres Seenetreiali — nali on alati sisukas ja mõtterikas. Tal on alati midagi arvustada ning öelda ajakohast. Ta on, tõni öelda, aktuaalsemaid tänapäeva kirjaniike, tuletades seepoolest meelde Mait Metsanurka.

Kumbki suhtub aga eriviisil oma ainesse. Võiks öelda: Metsanurk läheneb oma tegelastele kaasaclamise ja südamlikkuse kaudu, Raudsepp — vaatlemise ja naljatamisega. Et nad teineteisega sümptatiseeruvad, häitab asjaolu, et Raudsepp armastab critella Metsanurga loomingu ja Metsanurk (alias Ed. Hubel) kirjutada arvustusi Hugo Raudsepa kohta.

„Kikerpilli linnapead“ on kirjutatud kolme nädala jooksul, mnevato riigikogu valimiste otsekohese meeletu all, ja käsitlev valimisärgset agitatsiooni, tehes seda erootiliste lõhmede kaudu ehtsaks teatritükiks.

Nagu „Ameerika Kristuses“, on siingi tegelaseks seltskonna ja massi esiindajad: ajakirjanik, ärimees, linnapea, helifooja, filosoof, poliitikamehed, mõned prouad ja noored preilid. Ent nende eesmärgid ja soovid piirduvad üsna vähenõudlikkude ning egoistlikkude huvide rahuldamisega — peamiselt on selleks poliitiline karjäär ja flirditsev armastus.

Mil viisil paneb end keegi maksma või saavutab oma eesmärgi — selle läbi selguvad nende iseloomulikud omadused. Ohed tegelased on ägedaloomulised ning hakastamatud suurte mõtete ja suurte tundmuste kandjad (Joosap Kõrevaes, Ed. Lehtmets, Espenson), teised on mõõdukad enesearmastajad (Endel Kõrevaes, Toomas Ollismaa, Kõõgerdal), kolmandad on paindlikud intrigandid (linnapea proua, tema ja Ollismaa tütreid).

„Suure idee taga peab seisma ka suur rusikas“ — see on selle komöödia suurem äärmus. Üksik inimene tallatakse nagu pütukas inimkonna parema tuleviku nimel armutult põrmuks! Kõnu „absoluutne idealist“ Joosap Kõrevaes läheb või kust ta lahkub, sealt korjatatakse illes ainult õildusid. „Politiika on võitlus ja võitlus on vägivald.“ Kikerpilli linnavalimiste-palavikus tõrvatakse teisi tegelasi häbematuilmal kombel. Kui asi läheb kohtusse, on selleks elukutseline kinnistuaja — vastutav toimetaja Kõõgerdal.

Ent on olemas siiski ka teissuguseid mõtteviise. Suure idealisti filosoofilise kalduvusega poeg ütleb: „Vaata, isal Kõige suurem idee ei suuda heaks teha kõhlist lagastamist ja rahva toorendamist...“ Kulgi Endel Kõrevaes on suurim ja teadlikom enesearmastaja, kuigi ta tahab koida ainult linnapea tüdrt, olgu linnapeaks kes tahes, on tal ometi õigemad mõtted kui isal. „Tuhhat korda parem ja ilusam on väikseid inimlikke sihta taotleda, ainult enesele elada, oma loomulikkude egoismi rahuldada, aga seda teha ausalt, otsekoheselt...“

See ideaal kehastubki samas komöödias. Raudsepp on toonud siin positiivse külje enam esle kui kuskil mujal. Peale kirgliku piitsutamise „Ameerika Kristuses“ on õige mõnus lugeda-vaadeldada näidendid mõne positiivse joone ning kujuga. Eks see ole tore koomika: Seebivabrikant Ollismaa (iseloomustav nimi!) on inimkonna õilistamiseks, õllaastamiseks enam ära teinud kui kümme inimessõjat idealisti! Selles on avaldatud selged eesmärgid ja pooldamised.

Toomas Ollismaa on väga sümpaatlik inimene. Ta ei ole kitsi ega rahaahne, nagu harilikult ärimehed, vaid helde ja sõbralik. Ta ei rõhuta kunagi oma heategevust — seda teeb aga vahet pidamata Tammist kirjanik Niglase puhul. Ta enesetunne ja meeleolu on ikka hea, sest ta sisetunne on puhas ja teguviis õiglane. Mitte seebikangiga ostjale pähe, nagu kõrgema idee nimel võitlejad! Teab: „Hea seep ja tubli tüdruk — see leiab alati turgu.“

Ta on kindla mõistusega olevikuinimene, mitte fanaatiline tulevikuane. Tal puudub, nagu ütleb Joosep Kõrevares, „organ sotsiaalselt mõelda, kosmiliselt tunda ning end kooskõlastada universumiga“. Elab ainult enese seebile ja seitsmele tütrele, keda peab panema mehele. Kui selgus, et Helmi ei saa muudu mehele kui linnapea tütreks, siis alles võtab ta pakutud linnapea koha vastu. Mäherdune väiklane egoism, millele Hugo Raudsepp teeb silmi!

Kikerpilli võimuküsimused kuuluvad puhtalt Ollismaa perekonda. Kas on linnapeaks naisevend või onupoeg, see on ju täitsa ükskõik. Kogu see perekondlik poliitikategemine on valgustatud heatahtliku ja lõbusa huumori läbi. Kes ei otsi ideid, mis autor avaldanud, sellele jääb küllaldase rõõmu valmistamiseks tegelaste koomikast ning vestlemishuumorist.

Koomilisim ja omapärane kuju „Kikerpilli linnapeades“ on kindlasti Endel Kõrevares, Seenetreiali ja Piibelehe hingesugulane. Autor iseloomustab teda kui pehmet ja kohmakat noormeest, kes kannab prille ning taskukaustas filosoofe, tõstes neid aegajalt ühest taskust teise. „Tal pole mingisugust andi häbeneda ja varjata oma loomuliku egoismi avaldusi.“ Toomas Tõndu on loonud temast „Estoonia“ teatris suurepärase kuju.

Teistel tegelastel on vähem koomilisi elemente. Silmapaistvamad neist oleksid seebivabrikant Ollismaa ja linnapea proua Kiisel, nagu konstateeris arvustus teose esilavastuse puhul Tallinna „Estoonias“. Mitmel kujul puudub kindel psühholoogia, mis tingimata vajaline kirjanduslikul teosel. Kuidas Kõrgerdal aitab Ollismaa linnapeaks, kuidas Kõrevares alistub kergesti olukorrale, kuidas armuvahekorrad sassi lähevad ja lahenduvad, see on mõeldav ainult näitefaval.

Arvustus on murisenud „Ameerika Kristuse“ raskepärasuse ja venivuse üle, tulgu ta nüüd rõõmutsema „Kikerpilli linnapeade“ kergest lihtsusest ja lavalikkusest. Näidendi elavust, kaasakiskuvust ja teatripärasust ei saa salata. Selle kallal võib katsuda oma jõudu nii linn kui maa — eeldused on suuremad kui ühelgi teisel uuemal eesti näidendil.

A. Roose.

Milli Mallikas: Ristteed. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1926. 118 lehek.

Kul keegi meist saaks ajaliku kõrvaltvaatajana vaadelda elu, suuri nende suurte ja väikese nende väikeste teotsemistega, tahtetega ja soovidega, headuste ja halbustega, kõike teaks, kõike mõistaks, meid otse läbi näeks — ja suruks siis peo suule ja naerataks, jälgalt, üleolevalt, ironiseerivalt: siis see oleks Milli Mallikas, Hugo Raudsepp. Seesugusena paistab ta mulle läbi „Ristteede“ prisma vaadatuna.

Milli Mallikas ei loo elu, vaid tema loob elust karikatuure. Nagu terav-sik-sakilisi musti käärikõikeid, koomilisi, hampelman-

likke, paitslikke armastab ta seina valgel foonil tantsitada ja ise irvitades neile näpuga näidates hüüda: see on elu!

Säärastena esinevad „Ristteede“ novellid: võikad, piitsutavad, satiirilised käärilõiked, paiguti päevakajalised, paiguti ajaloohedki oma ainete, põhimõtete ja tegelaste poolest, paiguti ilukirjanduslikud katsed või meeolude ülesmärkimised. Oigemini ei saagi neid nimetada novellideks otsekoheselt, vaid pigemini satiirideks, huumorilis-satiirilisteks följetonideks. Kuid harva laskub Milli Mallika följetoni tavalise ajalehe-jooncaluse följetoni madaluseni, tas on rohkem intelligentne, teravmeelsust, võib-olla ka puisust — aga kindlasti üleolekut ja kompositsiooni, mis õigustab neid nimetama sama palju novellideks kui följetonideks.

Peamise osa „Ristteedes“ moodustavadki sellised otsekohesed reageerimised päevahuvidete aastaist 1919—1920, mil noores vabariigis kõik oli saamas, sündimas ja kujunemisjalavikus, kui tekkisid üleöö miljonärid ja vajusid sama ruttu põhja, kui asutati parteisid parteide kikkile — mitte selleks, et oma ideede eest ühiselt võidelda, vaid ainult selleks, et „Kaks on kaks; kui üks partei läheb, siis teine yeab välja“ — nagu arvab rahvasaadik Piibasson. Sellsesse juba iseenesest koomilisse miljöösse paigutab Milli Mallikas oma käärilõiked tegelasist ning sündmusist, ja laadab omalt poolt saapi loob huvitavaid groteske. Paremad neist on: „Rahvasaadik Piibasson“ ja „Vabarligi sohva“, millistes figureerub kõige enam ajaline tagasein. Siinmasamma liiki kuuluvad ainekud ka veel „Väikeses linnas“, „Saadenmool“ ja „Kõht“, kuid neis on ehk enam isiklike muljeid ning mälestusi kui ühiskondlikku läbielamist. „Väikeses linnas“ — milles jutustatakse Tarabara linna kahest kirjanikust Tikust ja Rikust — võiks siiski teataval määral ühiskondlikuks pidada.

Kodanline ühiskond üldse on see, kelle paitsid armastab Milli Mallikas lõigata, talle kuppulasta ja teda mädamunadega loopida. Viimasel ajal aina tõendavad seda tema päevakorral olevad komöödiad „Ameerika Kristus“ ja „Kikerpeili linnapead“. Ent ka „Ristteede“ satiirides on Milli Mallikas parem just seal, kus ühiskondlikel elavatel ühiskondlikud pahed ning nähted; neis on lopsakalt värvi ja jõhkruust, torkavat pilget ja otsimatult koomilisi olukordi, nagu „Rahvasaadik Piibasson“ ja „Vabarligi sohva“, kuna tema monotüübilistes groteskides see nii valmukalt ei väljendu.

Need viimased monotüübilised groteskid ongi vähe, erinevad eelmimetatuist, neis on peamiselt inimese hinge, seemise isiku karikkeerimist, ühiskondlikku pole peaaegu mitte sugugi. Aineteks on neis väikesed annulood nende eel- ja järelolustega. Jutustamisviisilt lähenevad nad ehk vähe enam novellivormile kui eelmised, kuid kompositsioonilise lõtvuse ja mitteterviklikkuse tõttu ei saa niisuguseid töid, nagu „Päevaroos“, „Problemaatiline armastus“, „Ristteed“ ja „Netty“, siiski novellideks pidada.

Eelmistest veel enam erinev on fantastilis-üldsetes piitides ja hüpoteetilis-expressionistlikkus rahutuses maletud, kõige enam novelitite lähenev jutustus „Inimene kisendab“. Ühe kisendava masina — agitaatori lugu.

„Ristteede“ stiil on uudne ja sõnakoos, huumoririkas ja paradoksaalne. Kuid paiguti teeb see suur otsimistung lause loogiliselt raskmõistetavaks ning koomakaks, pikaks. Neis esinevate kirjavihemärkide mitmekesisuse tõttu juba läheb raskeks jälgida autori mõtet:

„Raudkividest müüritud magasiada kõledas, pimedas õudruumis, avatud ukse valguse hallitades, porises — mesilasperena tarus — tööneegrite pühapäine kogumik, linna agitaatori sõnagranaatide suurtukiliha.“

Paiguti aga, kus äkki tarvitusele võetakse mittetarvilikud lühikesed, ühesõnalised, vahepunktide ja -komadega kokkusurutud ekspressionistlikud laused, ei suuda mõte ühes lennata autori sähviivate kujutelmadega. On ju katkeid, milles sellega võimaldub huvitavaid stiililisi kompromisse, kuid on ka mittemaitstavaid pea-peale-pööramisi. Osalt on see küll seletatav tööde väga mitmesuguse loomeajaga ja sellega vastavalt autori muutunud hingeeluga — neid on kirjutatud ju terve kümne (1911—1921) aasta vältusel, kuid osalt on välja mindud siiski puht omapäratsemistahbest. Ja tõepoolest, nende groteskide omapärusus peamiselt tagabki nende kirjandusliku väärtuse, tagaplaanile tõrjudes nii sotsiaalseid kui ka siin-seal vilksatavaid eetilisi jooni.

R. Sirge.

Sophia Vardi: Haabvere. Romaan. K. Ü. „Noor-Eesti“ kirjastus. 1926. 181 lk.

„Haabvere“ on ideeromaan, mis seotud tegevuselt ilmasõja-eelsete päevade, sõja, Vene revolutsiooni ja Eesti iseseisvuse ajaga.

Haabvere mõisa aedniku Tõnis Pritti ametlik tütar Agnes, tegelikult paruni sohilaps, ületab keskkooli kuldaurahaga ja jätkab hiljemini oma õppimist ülikoolis. Juba koolipõlves on ta tegemist teinud sotsialistliku õpetusega ja võtnud osa õpilaste salajasest sotsialistlikust koondusest. Samale seisukohale jääb ta ülikooliski. Siin tutvub ta peagi kellegi sotsialist-meessüüõpilasega Villem Sulvega, kellega tal tekib seltsimehelik vahekord, kuna teised meeskaasliased püüavad teda käsitada alati naisena. Saabub revolutsioon, millele Agnes kui ühiskondliku orientatsiooniga inimene tunneb sügavalt kaasa. Ta sõidab Haabveresse, et seal „töötada“ ja tasuda parunessidele ülbust, mida nad mitmel puhul on tema vastu üles näidanud.

Vene revolutsioonile järgnevaist päevist ja Eesti vabadusvõitlusest tõuseb autor vaikides mööda. Kolme aasta pärast näitab ta meile Agnest jälle Haabveres, mis on põhjalikult muutunud. Aednik Pritti töötab siin küll endiselt, aga mitte enam parun Oettingeni käsualusena, vaid teenijana kindral Emersi juures, kellele on antud Eesti vabadussõjas ülesnäidatud vahvuse tasuks Haabvere.

Haabveresse tulevad suvitama kindral Emersi proua Helgi vend, korporant Harald Virkon ja veel keegi teine üliõpilane Erich Kulvas. Virkonil tekib Agnesega intilime vahekord, millele järgneb viimase raskejalgus. Virkon, kui tüübiline elumees, loobub nüüd Agnesest, jättes teda abituks. Vahepeal on Villem Sulve Agnesesse kui naisesse armastunud ja tahab temaga naituda, ent kuuldes Agnese seletust ta seisukorra üle, eemaldub temagi. Agnes jääb üks ja kannab kangelaslikult oma saatust...

Möödub rohkem aastat. Villem Sulve muudab lõpuks oma „kandilisi“ eelarvamisi ja abiellub Agnesega. Peagi puhkevad nende vahel lahkhelid, mille põhjusi on mitu, eriti aga Agnese ja Virkongi laps. Lapse kaudu kohtavad mõnikord juhuliselt Agnes ja Virkongi teineteist. Virkon on palju muutunud, endisest don-Juanist on saanud kindla iseloomu ning ilmavaatega mees. Uuesti leiab ta Agnese,

viimane tema samuti. Ohendavaks lülks saab nende laps. Jäädava ilma armastuses lähevad nad vastu tulevikule.

Vaatamata omapärase ideestiku peale, mis ulatub läbi romaani, osutub viimane igavaks, tuimaks. Põhjus peitub selles, et autor ainult jutustab, kuid sugugi ei kujuta, s. t. ei too meie silmade ette neid olukordi, millest ta pajatab. Et mu väide ülekohtuseks ei osutuks, selleks olgu lisandatud järgmine tõend:

„Viimaks saabus see suur revolutsioon nii ootamata, olgugi ammu oodatud.

Joobumus oli üldine, nagu oleks ühe hetkega tulnud lõpp kõigi kannatustele, viletsustele, vaesusele, ülekohtule, türannismile, sõjakolledustele, ilmaaegsele tapmisile...

Esimesed revolutsiooni päevad olid rahva joobumuse päevad, rahvakihtide — seltskonnaklasside vennastamise päevad. Agnes, Meeri, Villem ja teised nende seltsimehed hurmasid ühes rahvahulgaga, olles inimkonna vabastamise idee täitumise esimeses armujoovastuses...“

Nagu toodud tsitaadist selgub, tahab ta olla 1917. aasta Vene revolutsiooni kujutis, kuid pole ometi muud kui memuaarlik referaat mõeldunust. Nii viisi võib küll Sophia Vardi oma mälestusi kirjutada, aga mitte romaani, mis nõuab elavaid pilte, tegevat elu ja elu jõuga. Selleks, et lugeja hinge kaasa haarata, on tarvis näidata neid „revolutsioonilise joobumuse“ situatsioone konkreetselt, ilma nendest refereerimata. Seda aga autor ei tee, või toimib jälle hoopis ebamäärasel viisil, koondades kõik tähelepanu ainult ühte punkti. Nii on sel puhul, kus ta esitab Haabvere lossi rüütmise stseeni mässajate poolt, tema tähelepanu kõik aeg pöördud Agnese kättetasumise mõtte peale paruness Elsele. Selle tulemuseks on, et me kuuleme küll mingit teravusteni minevat kõnelust, kuid ei näe ometi rääkijaid ega nende ümbrust. Piitlikult öelda: tegevus sünnib toas, kuid lugeja on ukse taga.

Sellele üldisele puudusele seltsib veel rida üksikasjalisemaid. Eeskätt väärib tähelepanu põhjendamatus Virkoni, selle igavese naisteküti, hingelises murrangus ja ümbersünnis. Vähe on sellest, kui autor lasab Agnest talle ratsapiitsaga tulise siraku vastu silmi anda. See veel ei põhjusta hinge diametraalset teisenemist, võib seks ainult välkese eeldusi luua. Just see hingeline võitlus, mille tulemuseks on hoopis vastandlik ilmavaade, huvitaks meid peamiselt, kuid autor ei näita teda sugugi. Nii tundub ta ebaõigena, mille kohta maksab rahva ütlus: Jutus on kõik võimalik.

Romaani huvitavam ja kunstiküpsam osa on Agnese ja Villemi abieludraama. Ehtsalt on edasi antud meeoleolu Agnese ja Villemi võõrsilkäigustseenis viimase vanemate pool, samuti kannavad tõtruud ja loomupäraselt psühholoogilist värvingut romaani lõpppoolsed stseenid — Villemi ja Agnese lahkumise eelsed konfliktid, kuid nagu eelpool mainitud, tundub see üldiselt ikka rohkem juhtumuse referaadina kui tõelise olukorra kujutisena.

Mis puutub „Haabvere“ tüüpidesse, siis on nende ideoloogiline külg võrdlemisi huvitav ja iselaadiline. Kui inimesed oma röömude ja kannatuste, kirgede ja impulsidega on aga nad tihti ebareljeefsed, paberlikud.

Näiteks Agnes. Autor konstateerib romaani alul, et temas pole veel ärganud „naine“, ta liigub ainult mingis idealistlik-sotsialistlikus vaimplises atmosfääris; alles Virkoniga kokku puutudes näeme

Agnese esimene kord naist. Kõik oleks ju väga ilus ning kena ja ma ei näeks selles mingit ebareljeefsust, kui autor meile esitaks ühe naisuguse situatsiooni, millest me ilma autori märkuseta jõuaksime veendumusele, et Agnes kui naine pole veel ärganud. Tõsi, on esitatud ju stseen Villem Sulve ja Agnese vahel. Ollakse üheskoos, keedetakse teed, süüakse jne., kuid kunagi ei lähene Villem Agnesele kui naisele, öieti ei püüagi seda teha. Säärane situatsioon on poolik, ta ei konstateeri ega näita küllalt kujukalt Agnese naiselikkude impulsside ärkamatust. Agnese kuju oleks palju usutavam ja reljeefsem, kui autor ta Sulve asemel oleks asetanud vastamisi mõne Virkoni sarnase elumehega ja lahendanud siis olukorra Agnese ärkamatuse kasuks.

Sellega oleks saanud elavamaks ja huvitavamaks ka romaani esimene osa, mis nüüd paraku muud ei sisalda kui kümneid lehekülgi oma alla võtva Agnese sotsialistliku ilmavaate kujunemise põhjendusi.

Mis puutub „Haabvere“ ideestikku, siis võiks talle tuua kaaluvaid vastuväiteid; see oleks muidugi õigustatud ainult siis, kui mainitud ideestik oleks avaldatud kuskil juhtkirjas. Praegusel korral pole aga tähtsad mitte printsiibid kui seesugused, vaid ainult nende väljendamine ja vastastikune kooskõlastamine.

Ühest asjaolust ei saa siiski väikides mõelduda: Miks esitab autor Agnese paruni sohitütre? Vähemalt romaani käigus ei peegeldu küll kuskil vajadust selleks. Või usub siis Sophia Vardi, et puhtast eesti tõust võrsunud tütarlaps ei suuda niivõrt heroiliselt ja iseteadvalt teotseda ega kanda oma saatust.

Lõpuks ei saa veel mainimata jätta mõne asjatu moraliseeriva lisandi olemasolu, nagu näiteks 131. lk., kus autor, kirjeldades Agnese jõulurõõmu, lisab muu seas: „Aga mõni juhm sotsialist oma kodanlusekartuse hullustuses ja traditsioonide hävitamise fanatismis on ette pannud jõule hävitada.“ Sarnased vahelugemised annavad jutustusele õpetlikku maigu ja tuletavad kangesti meelde noid aegu, kus kirjutati „õpetuseks armsale maarahvale“.

Romaani stiil on kunstlik, väljendused on olukordadega kooskõlastatud sageli kaunis puudulikult. Rohkesti on tarvitatud küll moodsaid sõnu, kuid kahjuks pole stiil nende abil peaaegu midagi võitnud.

27. XII. 26.

Arno Raag.

Jaak Kärner: „Õitsev sügis“. 1925.—1926. aasta luuletused. „Sõnavara“ kirjastus Tartus.

Meie tänapäeva-luuletajate Adsoni, Alle, Underi, Visnapuu j. m. t. looming kõneleb mitte-edust. Nende viimaste aastate saavutused ei tõsta neid varemast kõrgemale. On jõutud küll mingisugusele seisukohale, kõrgendikule, kust edasiminekuks aga kas raske või võimatu. Millega need kriisinähtused seletatavad, on tõesti raske vastata. Kuid see on tõsi — sellest kõnelevad nende hilisemad sõnakirja tulemused ise. Nende kohta pole maksev see nähtus, et iga uus raamat mingisugustki tähenemist, tihenemist, arenemist ilmetaks.

Kuid vaстанд eelmistele on Jaak Kärner ja ta luulelooming. Vaadeldes Kärneri „Lõikusküüd“ („Eesti Kirjandus“ nr. 11, 1925) oli käesolevate mõtteavalduste allakirjutajal juba juhus konstateerida, et Kärneri iga uue luuletuskogum juures nähtavale tuleb edasilarinemine, mõttetihenemine, kunstilise väljenduse reljeefse-

maks, plastilisemaks muutumine. Võrreldes Henrik Visnapuu „Amores't“ „Ränikiviga“ ja Jaan Kärneri „Tähtede varjud“ või „Maise ringis“ „Õitsva sügisega“, näeme, missugused voorused ja mis määrat mõlemad luuletajad kümnekonna-aastase kirjandusliku tegevuse kestel on saavutanud. Ma usun, et minuga terve rida teisigi kirjan-duseharrastajaid ühineb ja ühemeelselt tunnustab: Jaan Kärner on meie tänapäeva produtsereivate luuletajate pioneer, esirinnas sam-muja. Tema värsid, mis isikupärased, luuletaja sisemise inimese hingelaadist olenevad — melanhoolsed, juurdlevad, on meie ole-vikuluule laitmatud värsid.

Jaan Kärneri viies luuletuskogu — „Õitsev sügis“, kuhu koon-datud kahe viimase aasta luuletusi, sisaldab poeemi „Hüpe vaba-dusse“ ja kolmkümmend kolm luuletust. Viimased on liigitatud nelja tsükli: Õitsev sügis I ja II, Latvi ja motiivid ja Postkaarte Elvast.

Kogu väärtuslikum, isikupärasem ja kandvam osa on tingimata „Hüpe vabadusse“. Sellest ühiskondliku ja poliitilise võitlusest ja võidust, enese tundeid eritlevast ja elamusi kangastavast poeemist ulatus läbi raske, resignatsiooniline alistumis-meelo. Isegi enesetapmis-mõtteid kandev luuletaja, kellele väga omased juba va-remast ajast mõtted „olla või mitte olla“, „elu on uni“, „ringutab rändajana kätt rannikul kevadejõe“:

„Rabeleb rahutu hing nagu püünes linn,
vastust saamata kuiv kõrvellivane suu.“

Ja peaaegu ahastavalt, meelt heites laulab Kärner pessimistli-kult, saatuse tahteale alistunud luuletajana:

„Pageda kuhu sul siit: laineisse hüpata vast,
olemattuse taas üska heituda mäest,
enda ihulik jõud ära kinkida käest,
verigi valada kõik, õlult visata last —
elu koorem, mis on kanda võimatu nüüd?“

Kärneril on selgelt välja kujunenud inimeselu mõistatus ja ta-suhe paratamatusse. Inimene on väike, tähtsuseta täprike kosmoses, elul aga on kaks palet — maine ja „sfääriline“, „pilvitagune“ — unistuste ilm. Maine „Elu ei olegi väärt, ut sa leinaksid tend“, sest „vahib vastu surm igast põõsast ja veest“. Kõik kaob, läheb ühte sihti — mulda. Nagu valminud kõrrest saavad põhk ja sasi, on kaduv kõik muugi, uljas mehe rühkiminegi. Püüvat õnne ei ole, rõõm on ainult silmapilguks. Kuid just see „carpe diem“ ongi ilus. See annabki sellele olemisele, mis küll raske, vahel karistavgi ja murdev, mõtte: „mis üürikest, see ongi ilus“. Kuid siin tuleb jäl-legi kokkupõrge efü teise palgega, kus igaüks ajab oma himusid, kirgesid taga. Lohutavalt ja lepitavalt püüab luuletaja neid olu-kordi ja nähtusi heaks teha — „Mistarvis maine vaen ja tüli? Me-ühed kõik fataalses reas.“ Me liigume ju kõik tainetena, nagu tuule tõukel pilliroog — hauda.

Inimest, seltsimeest, aitaajat ei ole — Kärner usub nii. On vaid vaenlasi. Ja kuis saabki siis inimene veel õnnelik olla? Kuid inimeselt riisutud rahu, usk inimesmõistusse, siis pole ta parem met-sikust loomast. Ent

„õnnis on inime siis, kui tema rahulik on,
oma tegemist teeb leplikul meelel.“

Poeemist „Hüpe vabadusse“, mis käsitleb autori sisemiste tun-nete avaldusi, eneseaerutlemisi ja -pihtimusi, ulatub läbi mõtterikka-

ja kaaselamusi äratav sõnastus. Seda meeleolu kajastavad kau-
nis kokkuvõtlikult järgmised read:

„Rikkuse kaotus ei tee õnnetuks inimest üht;
varas varastab sult — saada uuesti void;
kahvatub kuulsusekuld, uljus nooruse, rüht,
jätkub sellest, mis sa oma vaevaga löid.
Aga kui südamest sul riisunud rahu ja rõõm,
oled vilets nomaad, taeva tuultes kel jurt.
Sinu hädade jaoks iga elav on kurt —
inimpõlguse suur süttub ajudes lõõm,
endapõlguseks see põleb lõpuni siis.“

Nagu juba eespool tähendatud, on Kärneri „Hüpe vabadusse“
nimelises poeemis veel teisi motive. Olgu vaadeldud veel meie
vabadussõja meeleolude tõlgendus.

„... Sündis eimillestki võimukas vägi,
nagu mesipuu sumises eestlaste maa.
Polvepikkune poisike taipas ja nägi:
tahad vabaks sa jääda, ei teisiti saa.“

„Rahu relvaga võtsime käppadest karu,
relvaks selleks kuid tahtmine elada nii,
kuidas käsib meid sõna ja inimlik aru.“

„Meie osa on külvata Põhjamaa pael,
vahel Saaremaa ranna — Veliikaja haru,
kuni tiirutab Vanker veel taevasel lael.“

Kannatati, võideldi, tapeti, võideti... Kuid samal ajal hiilis
patt ja ülekoosus meie majja. Igaüks kraapis saaki, inimene oli in-
mesele timukaks, ihumahladest nõretasid väljad ja lauliku hing kat-
kestati kaheks, nagu rahvalgi. Ja see vabadus, mis Kärneris juba
enneminigi teravat, opositsioonilist suhtumist meie maksvate poliiti-
liste ja ühiskondlike voolude, vormide vastu esile kutsunud, pah-
vatab uuesti — teravalt, piitsutatvalt, etteheitvalt:

„Veri valatud milleks? Kas selleks, et pahe
vabalt kodumaa piirides trallida võiks!
Oli lihas me sitke ja terasest tahe:
saime kätte — ei midagi, jagades kõik?
Kauka-Jumala päralt nõud vägi ja võim:
ägab tööline saadana sõrgade vahel,
vaimu nälgiva toiduks — ta irvitav sõim.“

Ei saa salata, et selles puudub tõde. Pea sarnase opositsi-
ooni-meeleolu all on sündinud ka „Latviija motiivid“, kus autor Lat-
vijale mitu oodi on kirjutanud. Selle juures on küll õige küsitav,
kas on põhjendatud Latviija vaimu eelistamine: „Vaim teine hoovab
äärest Väina jõe...“ Sel puhul on juba varemingi avaldatud arva-
mist („Kaja“ 1926, nr. 231), ja näib küll vaid väliselt, aga mitte
sisemiselt autorist esile kerkinud olevat. Kuid igale luuletajale ja
iga luuletaja juures on rohkem lubatud kui „harilikule inimesele“.
Seepärast tuleb vist Kärnerigi neid mõtteid võtta tollekordsest
meeleolust tingituna. Avarusse, avarusse, vabadusse, vabadusse
püüab Kärner alati. Pole siis ka ime, kui tunneb end õnnelikuna,
vabanenud „nõrkusest“, et teda seob kindel kella-aeg ja maa, mis
nimelt Eesti, sisult aga — seek. Selles, millele isiklikult vastuvõeta-

mata seisukoha pealevaatamata, tsükklis on aga terve rida head luuletusi. Üheks nende vooruseks on just see, et siin meeleolutsemise kõrval ka realistlikud ja õieti head realistlikud toonid kuuldavaks saavad („Langetõbine“, „Vana juut“).

Mis puutub Kärneri selle kogu teistesse luuletustesse, siis ei põhjusta need pikemat ja üksikasjalisemat eritlust. „Proloog“ (lk. 25—30), „Algus“ (lk. 31—32), „Ringkäik“ (lk. 43—46) j. m. t. ei erine pea millegagi „Bianka ja Ruthis“. See kordumine kordub veel teisteski erootilistes lauludes, kuid vähemal määral. Mis on Kärner sellega saavutanud? — Igatahes palju just mitte. Motiivid, meeleolud, väljendus, lähedane ühtesulamine maastikuluulega on Kärneri juures juba niivõrt tuntud, et ta nähtavasti uut vähe suudab anda. Aga sisuline tihenedamine on sellegi peale vaatamata märgata. Ja peale selle veel: kui Kärner varemalt, vähemalt „Bianka ja Ruthis“, platooniilise armastajana esines, siis tuleb nende luuletuste juures juba sensuaalnegi suhtumine teisesse esile:

„Õisi mu kätes sa nõrkesid kirest,
küpse puuviljana jagasid end —.“

Kuigi mõne luuletuse teemaks on mõni loodusnähtus või looduspilt, mõni meeleolu jne., ei saa luuletaja naisest kõnelemata jätta. Ikka ja ikka kerkivad tal mälestused, eriti aga naistest ja nendega kokkupuutumisest silmi ette. Selle peale vaatamata, et Kärneril mitu Jumalat, pole Naine sugugi vähema tähtsuse ja väärtusega:

„Su kujju mõtlen kõik, mis ilus
ja ainus hääl, see ainetu...“

Üldiselt on Kärnerile naine siiski seesama olemus, mis „Lõikuskuus“ ja „Bianka ja Ruthis“. Elamustest on loodud ilusaid, vormilt täiesti korralikke ja hingestatud luuletusi, nagu „Külaskäik“ „Õnnistamispäeval“, „Tollest suvest“, „Oksiolu“, „Laul kanarpikust“ ja „Sügistähed“. Viimane on eriti huvitav oma siseriimilise stroofiga.

Tähendamata ei saa sedagi jätta, et „Õitsvas sügisel“ esineb võrdlemisi sageli Kärneri sarkastiline, irooniiline enesevaaldus. Paljude erootiliste ja subjektiivsete luuletuste hulgas on rida loodusluuletusi, mis kahtlemata kuuluvad meie uuea luule paremate saavutiste hulka.

Ja Kärner pole luuletaja, kes luuletab luuletamise enese pärast. Tema luuletaja individuaalne isik on psühholoogilisem, nagu ta värsidki psühholoogilised.

Kui võib võrrelda, siis võrdleksin Kärnerit meeleldi vulkaaniga, mis heidab tuld, tuhka ja laavat. Kärneri tuli, tuhk ja laava on aga kokku ta luule. Mõnele võib ta vahest küll vastuvõetmatu, mitte-meeldiv olla, kuid tema ühtsuses ja otsekohesuses oleks ülekohus kahelda. Ja kuigi „Õitsev sügis“ on psühholoogiline süvendamine, tihendamine autori eelmisele kogule, tuleb teda ikka enese ette, üksikuna vaadelda. Ja sellisena on ta tervik. Seda läbib ikkagi peamiselt luuletaja elujõulisem, isikupärasem valmulaad. Kas see just on vooruseks, et iga luuletaja üksik kogu ühemeeleoluline tervik peab olema, selles lähevad paljude arvamised lahku. Selle peale vaatamata, et kõne all olnud luuletuskogu on kordumine, pole ta halb, vaid vastupidise kordumine.

Lubatagu lõpetada Kärneri sõnadega, milledega ta oma „Õitsva sügisegi“ lõpetab. Neistki ilmestub oma jagu autori sisetist enesevaadet ja -mõistmist:

„Ent kaunis siiski on see elu üürike
ta vaikse rõõmuga ja suure murega —
ses mõtet igavest ma aiman sügaval.

Mu tee on olnud tõus kõrgelle müürike —
nüüd tean: kui annad kõik, siis eal ei sure sa,
nii kui ei sure kask, kui lehed riisub hall.

K. Ehrmann.

August Gailit: Aja grimassid. Följetonid. K.-Ü. „Looduse“
kirjastus 1926. 154 lk. Kaas Jaan Vahtralt.

Peale novellisti ja romanisti on Gailit tuntud ka följetonistina. Ta on üks neist väheseist kirjanikest, kes reageerivad ka parodeerides meie avaliku elu sündumuste peale. Gailitil on tüsedat teravapistelist huumorit, mille tõttu mitmedki tema följetonid õige mahakateks osutuvad.

Kõnesolevasse kogusse on asetatud kümme-kond pikemat ja lühemat vestet, milles nähyatakse väga mitmesuguseid nähtusi meie tänapäeva elust.

Kibedasti piitsutab autor moehalguseks saanud õpireisisid välismaile, kus sagedasti mõni päev keeleoskamatult viibitakse, siis aga „suurte teaduslike tühelepanekute pagasiga“ kodumaale tulla-akse ja siin siis oma reisi üle umbes järgmisi loenguid peetakse. „et Stetiin on sadam ja seal sõidavad laevad merd mööda, Berliinis aga olid hobustel sabad sõlme köidetud“. Ehk jälle, „et Punase mere iseärasuseks on see, et tal on mõlemal pool kaldad. Kaardile on see meri joonistatud väikese kriipsuna, kui sa aga sõitma hakkad, siis alles näed, kui mitu päeva ja ööd laseb vehkida, enne kui lõpuks päralt saad. Sellest võime jälle kord õppust võtta, kui vähe tunnevad meie kaartide joonistajad võõraid maid ja meresid“.

Samasugusel satiirilisel valgusel näitab meile Gailit riigiametnikkude tegevust, valitsusekriisi, ministriotsimisi, erakondlike varjukülgigi, tänapäeva noorsugu, kirjanikke ja muudki nähtusi ning tegelasi.

Gailiti jutustamisviis on ladus. Ta lause on hoogus ja pisterikas. Paremini pääseb ta huumor mõjule seal, kus ta följetoni põhitoon omandab naiivse rahuliku ilme („Meie India reis“) või kaldub tärimisesse ekstaasi — pisut ehk liialdussegi („Paberite riigis“, „Erakond“). Vahemine tempo aga osutub igavamaks, on paiguti nagu juhtkirjaliku maitsega.

Näiteks katke „Johannes Nigläse teisest avatüürist“.

„Välismaa kirjanduslikku loomingut silmates lausub ta (Koiderlülil) üllatavalt ahl Eesti oma kätte võttes aga pettunult oh! Kuid ei loe üht ega teist. Koiderlülil on selleks liiga haritud, et raamatut lugeda, liiga kasvatatud, et kunsti nautida. Tal pole miskiks isu, miskiks täit vaimustust, seepärast on ta näol ikka viril grimass ja „elumehe“ pettumus. Teda ei üllatata miskiga, too taevast ingleid või põrgust kuradeid“.

Peale följetonide leidub „Aja grimassides“ veel kirjeldusi välismailt, millest mõned, nagu „Monte Carlo“ ja „Nizza karneval“, osutuvad õige huvitavaks, sest autor on olnud oma tühelepanekuis väga mitmekülgne.

Arno Raag.

„Miniatüürid“ — see on sajalahelikujeline kogu fantastilisi visandeid, mis valminud autori suuremate teoste kõrval. Osa nendest on valminud varemil ajal ja trükkiski ilmunud, kuna teine osa on pärit hilisemaist loomispäevist. Kivikas käsitleb siin väga mitmesuguseid ekstsentrilisi aineid, mis enamikus pärit muinasjutuliste teemade valdkonnast.

„Miniatüüride“ esimene sari sisaldab 15 lühemat lugu, kus heliseb rahvaliku müstika motiiv, mida autor on käsitelnud omast lähtekohast. Libahunt, kodukäija, pisuhänd, koerakoonlane, luupainaja, sarvik, tont, rehepapp ja muud sarnased mütoloožilised kujud moodustavad selle sarja lookeste keskuse. Autor on püüdnud tabada neis visandis muinasjutulikke lühilausealist stiili, kuid seejuures siiski omapäraseks jääda, mis tal ka on õnnestunud. Vähem originaalsust leiame aga lookeste sündmustikes. Paaris kohas esineb õige suuri ühtivusi rahva muinaslugudega.

Nii on selle sarja esimene jutuke „Hundimuna“ täielik paralleel J. Kunderi „Muinasjuttude“ kogus avaldatud loole „Mis soos sündis“.

Mees läheb üle soo kodu poole, nälg ja viisimus ihus. Ta istub hetkeks mättale puhkama. Suleb silmad. Korruga kuuleb urinat ja näeb halli hunti, suur muna lõugade vahel. Hirmutab mees hallikuulist elukat. See pillab muna maha ja lipsab metsa. Mees võtab muna, see alles soe, nagu pajast võetud. Hakkab sööma. Sööb, kuid ei jaksa kõike ära süüa. Poole muna pistab kotti tagavaraks. Väsimusest murtuna uinub mees mättal. Hommikul ärrganud, näeb: poolt muna pole kuskil, kotis ainult hundikutsika händ ja tagumised kintsud.

Peaaegu sama räägib Kundergi: Mees leiab soost muna, toob koju, kus laseb ta ära keeta. Kuid ei jõua korraga ära süüa. Paneb jäägi kappi. Hommikul leiab ta sealt muna asemelt poole kassi.

Teine sari on täidetud sõja- ja revolutsiooni-meeleolude kajastusega. Siin viib Kivikas meid paiguti veel „Verimusta“ õhkkonda, kuid ainult selle vahega, et seal nägime reaalselt, siin aga illusioonilikkude ilma. Sellest sarjast on eriti huvitavad sümboolne „Oli revolutsiooni kevad“ ja viirastuslik-õudne „Mustad ratsanikud“, milles autor käsitleb rasketihaavatu nägemusi surmaeelses agoonias lahinguväljal.

Haavatu lamab võserikus, tulitav kuulhaav rinnus, raskenev pea sooja vere auravas lombis. Lahinguseltsimehed on põgenenud. Vaenlaste laager on siinsamas lepiku taga tühjal lagendikul. Kõik on vaikne. Kuskilt kaugelt võserikust kihutavad välja mustad ratsanikud, süsimustadel hobustel. Nad tormavad vaenlase laagri kallale. Algab äge võitlus, mis lõpeb mustade ratsanikkude võlduga. Nad kihutavad edasi, „minust mööda, minust üle, ja vaevalt nende hiiglaratsude kabjad puutusid maad. Nüüd nägin nende näguisidki, teraskübarate alt vahtisid purustatud pealuud, mustades mundrites õõtsusid läbilastud korjused. Need kõik olid mu endised seltsimehed, varemates võitlustes langenud lahingukaaslased.“

Kolmandas sarjas loob autor legendlikke õisi meeleolusid ja nägemusi, mille sekka vilksatab filosofoerivaid mõttepuhanguid.

Neljandas sarjas vestab Kivikas fantastilise sisuga lugusid lendavatest sigadest, piimluigest, päikesejäästest, lehmnaisest, jänehärjast jne. See sari osutub „Miniatüüride“ nõrgemaks osaks. Au-

tor on siin vabanenud rahvalik-mütoloogilistest motiividest ja siirdunud piiritu lantaasia riiki, mille avarustes ta on kohmetu orienteeruma. Piltlikult öelda: Kivikase kujutusvõime tahab siin sooritada kaugeid lende, kuid tiivustatud huvirohkusest ainult kauguse vastu, unustab ta enese kõrgele tõusmast ning pörkab varssi päris tühise, maapealse asja vastu ja lend on katkestatud. Siin puudub kujutamises spontaansus. Enamik selle sarja kummalisi lugusid tundub otsituina.

Sellevastu kuulub „Miniatüüride“ viies ning viimane sari visanditekoju parema osa hulka. Hoogsalt vallandub Kivikasel siin paralleel-võrdlev fantaasia. Tema lause on jõuline, täis naturalistlikku lopsakust. Olgu näitena esitatud selle tsükli mõnerealine pala „Kantseleis“.

„Laudelevante turjalt mühab alla korve lõpustesse paberite räpane, rabisev kosk, mis pudeneb kui rõgisev heliredel barabani rütsiklöögist oksendavate aktikaante sinilõuge vahelt. Sulg dokumendi laibal õnnelikus abielus tekstiga, ent suudlused kõik jagatakse märjult tinditähilt kirjapressile, kes vampiirina imeb elusate sõnanaiste ihusahvti, et jäävad need kahvatama valgeile lehile. Punane pliiats sülgab märkustomateid haigutava registraatorisse, mis koidutähena lööb sirendama pappkaante krobellisest taevas. Tindipotti, seda jumaliku ahtrat mullikat, liipsavad lapsed-sulgpääd, kaanides pigipiima, mida vähehaaval tindised read veavad kopsudesse sigarettide suitsuna. Läbi kantselei aga jookseb purunedes vastu seinu kirjutusmasina kabisev menuett, ärakirjutet poognad — läbimängit noodid litsutakse ümbrikkude puhu, kes kannavad nad kilomeetrite näpude vahele aadressi aeroplaanil. Põgeneval dokumendil küljeluude vahel paistab pitsar-kuu, alla aga kukkuv pudel kiviselle põrandalle — ringutav allkiri.“

Raamatu lõpul moodustab iseseisva tsükli sümboolne jutustus „Veenuse surm“, milles autor kujutab iganenud traditsioonide laeva hukkamist kaljurahnul, millel seisavad „inetusest loodud nuubia puujumalad“. Veenuselt, mida hoitakse selle laeva kajutis arutute luulepäarli-keede all, langevad viimased ja nende alt tuleb nähtavale kuju inetu savi-ihu, millest nuubia puujumal loob metshobuse tiheda lakaga.

Kivikase „Miniatüürid“ pakuvad omapärast lugemismaterjali ja annavad mõnegi värske palakese sega-eeskavaga piduõhtuil ettekandmiseks.

16. XII. 26.

Arno Raag.

Karl Ehrmann: Linnutee. 1923.—1926. aasta luuletusi. Võrus 1926. 80 lk. Hind 150 mk.

Kui korra pääseb lumepallike mägedelt veerema, siis muutub ta järjest suuremaks ning hädaohtlikumaks. Selles on sarnasust kirjanduslike noortega. Kui esimesed asjad pääsevad avalikkuse ette, annab see hoogu uute kirjutamiseks; kui üks annab välja oma esikkogu, siis ei või siis teha seda teine, kolmas ja neljas. Ja nii aina suureneb noorte kirjanikkude ja nende raamatute hulk, sellest moodustub meie tulevane kirjandus. Esiteks ollakse küll allpool senise kirjanduse tasapinda, kuid varsi saavutatakse see ning tõustakse sellest hiljemini kõrgemale, sest areng käib vahet pidamata oma teed.

Vabandatagu, kui tsiteerin siin mõningaid ridu „Linnutee“ autori erakirjast, mille saanud käesoleva kirjutaja möödunud aasta alul. See kinnitab täielikult eespool-avaldatud mõtteid. „Teised muudkui tulevad ja tulevad, kahju kohe. Isegi olen nüüd tõsisemalt töötama hakanud... Ja kui Jumal tahab, sus olen koguni jõuluks raamatu peremees... Võib-olla on see küll tuuletallamine, kuid eks ole ju kogu elu vaid see tuuletallamine.“ Tõsi see on.

Ehramanni kui luuletaja põhitoon on elegeiline — „hing hell ja nukrameelne“. Ta kurbuses on suur osa lihtsat noorusnukrust, mida vist küll igati läbi elanud ja tunnud. See on veidi rõhuv mõte kõige möödumisest ning kadumisest, mis käib punalõngana läbi luuletuskogu ja osutub tugevamaks elemendiks „Linnutees“. Autor ristib ühe tsükli: „Värsid veerevast noorusest“ ja ta luuletuskogu tiitel tähendab peaaegu sedasama.

Ehramannis pole traagilist tunnet peaaegu sugugi, sest veel pole tõusnud tema nooruspäike seniiti — „aeg loodangu kaage ja kurb alles ees“, kuid siiski ei saa teisiti kui peaaegu igal leheküljel avaldada oma mõtteid ja tundeid kõigist veerevast ja kaduvalt asjust: „Kõik ajas, ruumis liikuv on kui Linnutee... Kõik küirelt kaduv on: õnn, noorus, armastus.“ Selles äratundmises on rohkesti värskust ja asja hingestamist, nagu kõige möödumise võrdlemine mööduva autoga, lennukina tormamine rongil läbi õõpimeduse jne., mille mõju vähendavad kahjuks tihti liiga säravad võrdlusesemed: kuldne kuu, kuldne kera, kuldne kell, kuldne sügispäike ja kuldne saiakringel.

Mõni värsis lööb meeldiva kujutluse lugejale sellest veeremisest ja lendamisest, mis Ehramannile nii omane; näiteks mõned read luuletusest „Kiirrongil nr. 64“:

Lendava vaguni aknast vahtisin õhe:
oli kõik must kui õigi.

Sulen silmad: on veereda siiski nii hääl.
Rong aga jooksis ja nutsiti rattad kai sõlda seen:

... ära siit... ära siit... ära siit...

Autor näeb elus eeskätt „kannatavat valu“, nagu ütleb luuletuses „Linnutee“, tal on rännates kurb naeratus suul, ta pole lauha, vaid vari, siluett — õieti „kahejalgse varju hing“. Tal on kõiki elegeilisi tundmusi: muret, tuska, leina, nuttu, ent mitte suuri soove ega mõtteid — „ei suurna õiget tükki nähta maine teel“ Elumõte on selge ja lihtne, see ei tee talle peavalu, harva tõuseb kahtlevaid küsimusi, millele aga ei jõuagi vastata (Elegia..., Auto nr. 2246). Ta armastab asja ta enese pärast:

„Rändan, et rännata — sihita, siia ja sinna, pole ju tarvet mul kuhugi rutata, minna.“ — „Seks ruttan, et kustuda vaja.“ — „Rõõm sünnib seks, et surra jälle surmakuul.“ Vist ainult pimedale õõle jääb järgi mälestus, et keegi, kel suits suus ja must mantel seljas kui nõgi, kes õieti ei teagi, kas ta vana või noor, et see keegi ja nimes inimese järgi ja ihkas ta ihult klaskuda, kallte märgi (Sügisõine). Kergatsitembud tulevad mõni teinegi kord peale. Näiteks avab sügisõõse akna, — unistid pilved ja virvendid tähed ja pae-ratles kuu — ja hullab sügisõõsse, isegi mitte teades, misjooks.

Hiljemini saab veel härdaks ja hakkab pihtima kalli pihlakapuu ees (Sügisõösse ükski ma...).

Noore luuletaja inimlikud soovid ning ihked on üsna vähenõudlikud ning rahulikud. Mõnes kohas tundub rõõmutsemist süttivast tähest, „mis laulikupärjaks minule vaid“. Ka teisel, kus ta mõtleb mõnest tütarlapselt, kes armastab ta südames tantsida, tunneb ta pisikest rõõmu ning ühtlasi jäällist pärja peas (Intermezzo talvine). Keset hämarat elegeilist tunnet pesitseb rõõm ja õnn enese noorusest: „Ah olen! Ja elada hea, kaugel veel Jahkumisviir.“ — „Hetk iga selleks vaid, et funda rõõmu.“ — „Armastan elu, veereb mis kiirelt kullase kuuna.“ — „Veel kaugel on südamed, valusad leinad ja kurbuste piinad.“

Välja arvatud kaks „linnuteelist“ luuletust kogu alul, kus autor liigub pealpool pilvi, osutavad teised kõik olevikuinimest tema „valutava suuga“. Ehrmann on linnainimene, sündinud ja kasvanud linnas, seepärast on ta luuletusedki oma inspiratsiooni saanud linnast ja ta eluavaldusist — kõrtsist, kohvikust, poisipeast, joomingust, autost, rongist, tühjelt tänavast ja magavaist majadest. Kahjuks pole ta suurlinlane, seepärast on siin sageli idüllil ja sentimentaalismi. Seda aitab tugevalt suurendada veel autori noorus.

Ehrmann on teinud vaatlusi öisest linnast või ka õhtusest ja hommikusest, kuid mitte kunagi päevasest, mil liikumine ja elavus suur. Öö dikteerib ette magamise ja magamine unenägemise, nii et need kaks iseärasust saavad šabloonilisteks asjadeks, mida tarvitaakse võimalikult palju kordi ja igal pool, nii et see lõpuks ära tüütab.

„Sünnilinn magab patjades ja vaipades: kui noor naine.“ — „Kõik kõrtsid, kinod kinni, magavad.“ — „Tänavad väsivad, puhkavad.“ — „Majad magajad magavad.“ — „Magab maagi.“ — Ka „kuldne kuu magas kuskil“. Isegi vanajumalale kipub üni peale ja ta „haigutab tühjuse vaikuses“, rääkimata „räuskavast inimkunnast“, kes „surnd letargia unne“. Kui juba magamine, siis olgu see ka õndsalik; ilma armsa uneta pole magamine mõeldav. Näiteks seisab valge kirik kui kaelkirjak tuis-kavas tulsus tukkudes ja „näeb millegist, millegist magusast und“.

Õnnestunumaid ja maitsekamaid asju on „Õhtune linn“, „Raste laul“, „Neljandal läbi kolme“, „Kiirrongil nr. 64“ ja „Auto nr. 2246“, mida võib lugeda ka nõudlikem lugeja teatud rahuldumisega. Neis osutub meie moodsa luule mõjutusi selle sõna parimas ja kasutoovas mõttes. Peaks just soovima enam sellist mõju, siis võiks Ehrmann vabaneeda Jaan Kärneri ja Juhan Liivi maitsetust imiteerimisest. „Linnutee“ parima pala — „Õhtuse linna“ — esitan siin täielikult:

Õhtune linn. Hämar, niiske ja hall.
Tänavail tuulte udune šall.

Vaateaknad laiad kui väravad
õhtusse nukraste säravad.

Siin-seal ripuvad õhtused tuled,
pilved taeval — rätsakil suled.

Rattad ja rehvid. Kontsad ja kabjad.
Rutt. Rütm. Naer. Autodki lendajad.

Tornikell tornis õhtust lööb tundi.
Hobune magab — vihkab suundi.

Inimene üksi eksides käib
ja käib, e n d a l e varigi näib.

Ruumiliselt ümbritseb Ehrmanni kindel miljöö, ent ajaliselt mitte. Puuduks tal luuletus „Äärjooini“, siis ei teaks veel sugugi, mis ajal ta elab. See pala on nagu ära eksinud „Linnutee“ võõraste-dekoratsioonide vahele. Kuulub, et Ehrmann on poeg viienda aasta revolutsiooni ja tunnebki vist seepärast alati opositsiooni(!). „Revolutsioonid, veri, heitlus, tapp ja vabaduse võitlus vahva... Olen tunnud, näinud kannatanud endas kõiki seda“. Väga võimalik, et minevikus, millest pole aga midagi ufatund praegusesse luulesse.

Kergel käel on visanud Ehrmann oma värsid paberile. On tunne, et ainult väheseid on hiljemini parandatud ja kohendatud. Vormiliselt on „Linnutee“ kaunis abitu ja tehtud raamat. Esimese nõrkusena torkab kohe silma riiimide lihtsus. Teatud sõnad, nagu mina-sina, see-vee-tee, und-tund-lund, korduvad alatasa. Oidse jätab Ehrmann „Linnutees“ mulje, et ta sõnade-tagavara on kaunis väike ning kodus pole sõnaraamatut, millega seda laiendada. Värsijalad on täidetud ah'idega, ju'dega ja jah'idega. Alliteratsioonid on saavutatud ühe sõna mitmeilmeliseks varieerimisega: „hing helge ja helkiv kui helhitav shell“, või: „tuisk tantsides tantsitab tantsivat tuisku“. Mis see ütleb? Lihtsalt sõnadega mängimist või tahtmist olla musikaalne, kuna selleks pole loomulikke eeldusi.

Ehrmann pole veel suutnud kujuneda „Linnutees“ omapäraseks ja uut-ütlevaks luuletajaks. Ta luule sisaldab tavalise inimese rööme ja muresid, ta värsid osutuvad lihtsaks ja vähendulikeks. Seepärast võivad teda nautida ka samasugused lugejad. Me ei või nõuda luuletajalt oma võimetest ülepingutust, vaid oma isiku viimsete võimete näitamist. Oleme tutvunud Ehrmanni hingelise struktuuriga, ent võime ütelda julgesti, et „Linnutees“ pole avaldunud veel kõik ta hingealaldused ega tahteplüüdised.

A. Roose.

Killud ja dokumendid.

Ilmatsalu koolmeisteri ja „wölmerteri“ Kessi Petri palve
kubernerile 1818. a.

Nõ 66

d 6 May 1818

Suur ja armolinne Keiserlik Kuberneril härrä!

Syn tulle minna allandlikkõ Palwuse kirjaga armo otfma konna armolinne Suur Härrä kige Kohtude õigusje üle Wallitfeya omma, et armolinne Keiserlik gouverneuri härrä minno Palwust kuulda wõttas.

Sest minna Lodi Keiserlikko Ordnungs Rihtri Kohtus ütte weldikeafe Süü eeft õiges Sada, Ent nüüd om mulle ni Raskefte Trahwi pääle pandnu et Se üle minno jõwwo lääb.

Se om: Üts Karrewerre Walla mees tulli minno mannu kaubel mulle walmis Rayutusji kõiwo Puid ja minna es ojtnu, Toifel kõrral kui minna koddos es olle olli Se Samma mees tulnu, ja paknu minno Pojatelle walmis Rayutu Puid, ja minno Poja oliwa kats Koormat Kõiwo Puid kaubelnu, nink olli minno Poige henne perrä wõtnu, ja Sinna wynu kon temmal Puud oliwa walmis Rayutu, ärra tooma. Sis sai minno Hobeenne Tee pääl Puid tuwwen Kerrewerre Moija wydus.

Sis tulli minna Sel Sammal Päiwal Karrewerre perris härrä Villebois mannu, ke ka Esfi nüüd ordnungs Rihter om, omma Hobbese perräst pallemä, ent temma üttel minnole, mine ärrä minna anna Kohtu, nink tahha Sinno Pojadega Könneida, kui 2 nädälit aiga möda oliwa Sis kutfuti minno Poja Kohto, et nüüd Karrewerre härrad Sääl es olle, Sis käfti ärrä minnä, nink nädäli perräst Sündi jälle nida Sammu.

Kolmal Kõrd 4 Nädäli perräst, Sis lafti minno kige katte Pojaga kohtote tulla, Sis mõistis Karrewerre Härrä Kohhut n pand Trahwi päle.

Eesmält minno möllempat Pojat eggä üts Saye 40 lökl wifttega pesfetut.

Tõiselt. Trahw, pandis Karrewerre Härrä päle 10 Rubl Rahha masfa kumba minna piddi Nõo Kirriko Härrä kätte wyma.

Kolmandelt. Trahw et minna kattefa Päiwa perräst piddin 100 Ro Rahha majma, Karrewerre härrä kätte, ja Sis omma obbeje kätte Sama, kumba minna es jöwwa masfa.

Neljändalt. Kui 2 Nädälit möda olli Satis Kohhus Lampoti kumb weel minno käest üttele wõraft lainatu obbeft ja weel 5 Ro Rahha ärra wõttis, ja kohtusje wys.

Minna pallefi Ordnungs Rihtri härrät Konna kik puid ojtwa nink minna ka mitte eddimänne ei olle, ke ka teye Karrewerre walla mehhe kaest om ojtnu. Sis üttele härrä Kul minna üttele kätte olle Sanu tahha minna nida Sinno Trahwi, et kik hirmo Sawa. Seddä aiga om möda lännu 10 nädälat, kik Rahwas tewa omma Põllo Tööd, ent minno põllo peawa Saisma.

Sis olle minna ka Seddä julgust wõtnu auja Keiferlikko gouverneuril härrät palleida Silma weega minno pääle hallefdata, minno Sü perrä kullest nink minno koormat kergitasse.

Aufa Sure Keiferlikko Gouverneuril Härrä

Kige allamp Sullanc

Kesfi Peter

Darto Linnan
sel 1 May
1818.

Darto Kihhelkonnas, Kerriko
wõlmerter ja Kolmeifter
Ilmatzallu wallas.

R. Keskarihilwis leiduvast alguskirjast ärakirja teinud

A. Siidnik.

Keskarihilw,
6. XII. 1926. a.

Mida on mullu rahvaluule korjamise alal tehtud ?

Mullune rahvaluule korjamine on minu juhatusel kahes suunas arenenud: esiteks sain korjandusi Eesti Kirjanduse Seltsi ülesandel väljasaadetud stipendiaatidelt, teiseks junushikkude korjajate üleskirjutisi. Eesti Kirjanduse Seltsi ülesandel korjasid mullu Setumaal neiu E. Rimmel 55 laulu ja K. Kalle 43 laulu, 2 juttu, 7 vanasõna ja 6 lauliku elulugu. Kõige agaramini tegi tööd stud. P. Berg Kursis, kus ta 431 punkti usku, 196 mõistatust, 100 kommet, 96 juttu, 40 laulu, 34 teadet, 37 arstirohtu, 11 vanasõna, 10 nalja, 9 unenäoasetust, 5 lastelaulu ja 23 seda-teist kirja pani. Saaremaal ja Muhumaal töötasid 3 korjajat, M. Tooms Kihelkonnast tõi kaasa 46 juttu, 201 punkti vana usku, 1 arstimise, 20 laulu, 2 vanasõna, palju nimesid. G. Rank Karjast 17 vanauspunkti, 30 juttu, 4 mängu, 10 mõistatust, vandeid, soovisid, meelitusi, Karja nimesid ja muud; V. Noot Muhust 15 juttu, 4 laulu, 10 p. usku, 17 tähtpäevaseletust, 4 laulu, nimesid. Muude ülesannete kõrval kogus A. Palm Harju- ja Järvamaalt 100 juttu, 54 p. usku, 11 arstimist, 63 laulu, 10 mõistatust, 34 nalja, 4 mängu; Marta Blum Võnnust 51 juttu, 84 p. usku, 24 laulu, 69 mõistatust.

Üldiselt võib ütelda, et vabatahtlikeade korjajate arv on võrdlemisi kasvanud; see ulatus umbes 100 peale 110 saadetisega. Minu kogu paisus ülepea üle 60.000 lehekülje suuruseks. Kogus töötasid paarkümmend üliõpilast; peale selle kestis vanade jutude, laulude, mõistatuste, usu jne. kopeerimine endiste aastate eeskujul edasi. Niipalju kui võimalik, püüti üksikute osade kohta katalooge ja ülevaateid valmistada.

Korjajatest nimetan siin nimepidi: E. Päss, H. Jaanson, L. Paigaline, K. Mihhels, S. Kuuse ja E. Unter, kõik Tartust, E. Kase Kambjast, J. Goldberg Võnnust, M. Sihd (aastate järele uresti ilmunud) Avinurmest, B. Sõõt Tormast, H. Nigol Laiuselt; H. Jõgi ja K. Puusepp Helme kihelkonnast, E. Potsepp Valgast; J. Gutves Rõugest; I. Kruusmann ja I. Kurik Paistust; A. Johanson Karksis, V. Erm Torist; A. Palm ja R. Viidebaum Paidest, M. Mitt Järva-Jaanist; L. Balder ja S. Noor Kadrinast, M. Blum Iisakust; P. Berg, L. Berg ja M. Sengbusch Tallinnast; S. Lilhein ja H. Sandbank Kuusalust; V. Klauren Saaremaalt; peale selle veel mõni üksik vähema korjandusega. Noored neidud on mullu virgemalt kui varemini korjanud. Kui ka korjamisega üldiselt võib rahul olla, leidub ometi palju kihelkondi, kust niihästi nüüd küi ka varem il aastail koguni vähe on kirja pandud.

Tänu kõigile korjajatele avaldades loodan, et tänavu veel rohkem töötajaid sel alal tööle ilmub ja et ka koolid ettevõtet oskavad hinnata.

Tartus, 15. jaanuaril 1927.

M. J. Eisen.